

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 2
(Kasım/November 2022)

Kur'ân'a Göre İsrâiloğulları'nın Yükselişleri ve Çöküşleri

The Rise and Fall of the Israelites According to the Qur'ân

Selami Yalçın

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Duzce University, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric
Duzce/Turkey

yalcinselami23@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9657-9103

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 06 Temmuz 2022

Date Received: 06 July 2022

Kabul Tarihi: 10 Ekim 2022

Date Accepted: 10 October 2022

Yayın Tarihi: 30 Kasım 2022

Date Published: 30 November 2022

Yayın Sezonu: Güz

Publication Season: Autumn

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1141692>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Yalçın, Selami. "Kur'ân'a Göre İsrâiloğulları'nın Yükselişleri ve Çöküşleri". *Dergiabant* 10/2 (Kasım 2022), 462-489. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1141692>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Kur'ân'a Göre İsrâiloğulları'nın Yükselişleri ve Çöküşleri

Öz

Kur'ân, toplumların yükselişi ve çöküşüyle ilgili bazı kıssaları ibret amacıyla aktarmaktadır. İsrâiloğulları'nın Kur'ân'da nakledilen hayat kesitleri incelendiğinde onların bazen nimetlerle desteklendiği bazen de cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. İsrâ sûresinde İsrâiloğulları'nın iki defa yükselecekleri ve çöküş yaşayacakları; bu bilginin kitapta yazıldığı ve İsrâiloğulları'na da bildirildiği belirtilmekte ancak ayrıntıya girilmemektedir. Kur'ân'ın bütününe ve bazı müfessirlerin naklettiklerine bakıldığında İsrâiloğulları'nın yükselişlerinin ve çöküşlerinin ikiyle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Allah'ın haber verdiği bu iki çöküşün ne zaman gerçekleştiğini ve bu bilginin yazıldığı kitabın hangisi olduğunu ortaya çıkartmak önem arz etmektedir. Bu araştırmada İsrâiloğulları'nın tarihi, kronolojik bir seyir içinde ele alınmış, onlardan bahseden âyetlerde toplumların yükselişini ve çöküşünü ifade eden kavramların hayatlarındaki yansımaları tahlil edilmiş, bazen Tevrât'a ve Tanah'a da başvurulmuştur. Onların yükselmeleri ve çökmeleriyle ilgili Kur'ân'ın ortaya koyduğu gerekçeler incelenmiş ve bunlardan sünnetullah bağlamında sosyal yasalar çıkarmanın imkânı irdelenmiştir. İncelenen örneklerden İsrâiloğulları'nın tarihin farklı dönemlerinde yükseldikleri ve çöktükleri, bu hadiselerin bir kısmının Tevrât'ta ve Tanah'ta da geçtiği görülmüştür. İsrâiloğulları'yla ilgili İsrâ sûresinde bahsedilen birinci çöküşün Babil kralı Buhtunassır'ın, ikinci çöküşün ise Romalı Titus'un Kudüs'ü işgal etmesi, Mabed'i yıkması, İsrâiloğulları'nın bir kısmını katletmesi ve kalanını sürgün etmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki çöküşün yazılı olduğu kitabın ise Tanah olduğu kanaatine varılmıştır. Kur'ân'ın anlatımından yükseliş veya çöküşle ilgili bazı sosyal yasaların olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. İsrâiloğulları'nın bu yasalara uygun davrandıklarında ilâhî yardım alarak yükseldikleri, aykırı hareket ettiklerinde ise çöktükleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İsrâiloğulları, Yükseliş, Çöküş.

The Rise and Fall of the Israelites According to the Qur'ân

Abstract

The Qur'ân cites some stories about the rise and fall of societies as an example. When the life sections of the Israelites as reported in the Qur'ân are examined, it is understood that they are sometimes supported by blessings and sometimes punished. In the chapter of Isrâ', it is stated that the Israelites will rise and fall twice, that this information is written in the book and is also reported to the Israelites, but no details are given. Looking at the whole of the Qur'ân, it is seen that they have experienced multiple collapses. For this reason, it is important to reveal when these two collapses, Allah let know, took place and in which book this information is contained. In this research, the history of the Israelites is discussed in a chronological course, the reflections of the concepts expressing the rise and fall of societies in the verses that mention them are analyzed, and sometimes the Torah and the Tanakh are also referenced. The reasons given by the Qur'ân regarding their rise and fall have been examined and the possibility of deducing social laws from them has been examined. From the examples examined, it was seen that the Israelites rose and fell in different periods of history, and some of these events took place in the Torah and Tanakh. It has been concluded that the first collapse mentioned in the Sûra of Isrâ' about the Israelites was the Babylonian king Nebuchadnezzar II, and the second collapse was the Roman Titus' occupation of Jerusalem, the destruction of the temple, the murder of some of the Israelites and the exile of the rest. It has been concluded that the book in which these two collapses are written is the Tanakh.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Israelites, Uptrend, Collapse.

Giriş

Kur'an'ın bazı kıssalarında toplumsal yükseliş ve çöküşle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Ders alınması gayesiyle anlatılan bu kıssalardan genel bazı kaideler, sosyal bazı yasalar çıkarmak mümkün gözükmektedir. Onların tarihte olup bitmiş vakıalar olarak görülmesinden ziyade günümüze ışık tutan yanları üzerinde durularak bazı tahliller yapılması gerektiği bazı araştırmacılar tarafından söylenmektedir. Bu sebeple bu çalışmada öncelikle İsrâiloğulları'ndan bahseden kıssalar ve âyetler incelenerek onların tarihi süreç içindeki yükselişleri ve çöküşleri incelenecek, sonra da onlardan yola çıkarak toplumsal yükselme ve çökme konusundaki yasalara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Devletlerin ve toplumların yükselişi veya çöküşü konusuyla ilgili eski tarihlerden beri bazı tartışmalar yapılmaktadır. İsrâiloğulları özelinde incelemeye geçmeden önce konunun kısa bir tarihçesini ve ilgili kavramların manasını ele almakta fayda görülmektedir.

Yükseliş ve çöküş, başta Roma'da Heraklitos (MÖ. 535-475) ve Platon (MÖ. 427-347); İslâm dünyasında İbn Haldûn (ö. 808/1406) ve Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) gibi bazı âlimler olmak üzere doğuda ve batıda kimi bilim adamları tarafından incelenmiş ve günümüze kadar farklı bazı teoriler ileri sürülmüştür. Konu, yükseliş, ilerleme, kalkınma; çöküş, geri kalma ve gerileme gibi bazı kavramlarla ele alınmıştır.¹

Toplumsal yükselme, bir toplumun ekonomi, bilim, teknoloji, askeri ve kültür alanında gelişmesi demektir. Bu kavramla üretimin artması, ekonominin, bilim ve kültürün gelişip üstün duruma gelmesi kast edilmektedir.² Toplumsal çöküş ise bir gelişme çağının arkasından devletlerin veya uygarlıkların geri kalması, yıkılması ve yok olması demektir. Toplumun dinî ve ahlâkî değerlerden uzaklaşması, ekonomik veya siyasi olarak çökmesi, toplumun hayat sahnesinden silinmesi manasına gelmektedir.³

Bu kavramsal çerçevede Kur'an'daki pek çok kıssaya bakıldığında nimete kavuşmanın, başka toplumlara galibiyet sağlamanın, hâkimiyet kurmanın, güven ve refah içinde yaşamının toplumsal yükselme olarak ifade edildiği görülmektedir. Toplumların çöküşün de toplumun onurunu yitirmesi, hâkimiyetini kaybetmesi, bazen de tamamen yok olması şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁴

Literatür taraması yapılırken İsrâiloğulları'nın bozulmalarıyla, Tevrât'ı tahrif etmeleriyle ilgili bu makalede bir kısmına atıfta bulunulan bazı çalışmalar yapılmışsa da İsrâiloğulları'nın doğrudan yükselişleri veya çöküşleriyle ilgili yazılmış herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Toplumların çöküşüyle ilgili de bazı çalışmalar yapılmış ancak

¹ Platon (Eflatun), *Devlet*, trc. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 150; Abdurrahmân b. Muhammed, İbn Haldûn, *Dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fi târîhi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âsarahüm min zevi's-şâ'ni'l-ekber (Mukaddime)*, thk. Halil Şehâde (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1408/1988), 219-220; İvan Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 260; Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 36-39.

² Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 1969), 85; Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, 233.

³ Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 69; Ejder Okumuş, *Toplumsal Çöküş Teorileri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 23-24; Murat Kayacan, "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgil Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları", *Milel ve Nihal-İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (Eylül -Aralık 2012), 96.

⁴ el-En'âm 6/133; el-A'râf 7/168; Hûd 11/57; İbrâhîm 14/15; en-Nahl 16/112; el-İsrâ 17/4-8; Sebe 34/7, 19.

“toplumsal yükseliş” ile “toplumsal yükseliş ve çöküş yasaları” konusunda da herhangi bir araştırmayla karşılaşmamıştır.

İsrâiloğulları'nın Kur'ân'da nakledilen hayat kesitleri incelendiğinde onların tarihin bazı dönemlerinde nimetlerle desteklendikleri ve başka milletlerden üstün kılındıkları; bazen de hezimetler ve çöküşler yaşadıkları, lanetlendikleri, cezalandırıldıkları veya helâk edildikleri görülmektedir. Kimi peygamberler zamanında yükseliş, kiminin zamanında düşüş yaşadıkları anlaşılmaktadır.⁵ Medine'de inen bazı âyetler, oradaki Yahudileri hedef almakta ve onlara tarihlerini hatırlatarak gözdağı vermektedir.⁶ Müşriklerin ibret alması için Mekke'de nâzil olan İsrâ sûresinde ise İsrâiloğulları'nın iki defa yükseliş ve çöküş yaşayacakları haber verilmektedir.⁷

Âyetlerde İsrâiloğulları'nın iki defa yükseliş ve çöküş yaşayacaklarının kendilerine haber verildiği ve bunun da gerçekleştiği bildirilmiş ancak tarihi ayrıntılar verilmemiştir. Ancak Kur'ân incelendiğinde İsrâiloğulları'nın birçok defa yükseldikleri ve daha sonra çeşitli sebeplerle geriledikleri veya ağır hezimete uğrayıp dağıldıkları görülmüştür. Bu nedenle İsrâ sûresinde bahsi geçen bu iki çöküşünün ne zaman ve nasıl gerçekleştiğinin araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca bu konuda bazı müfessirlerin farklı görüşler serdettikleri ve verdikleri bilgilerden İsrâiloğulları'nın yükselişlerinin ve çöküşlerinin ikiyle sınırlı olmadığı anlaşılmıştır.⁸ Bu durum ise konuyu daha da karmaşık hâle getirmiştir. Bu nedenle Allah'ın vaad ettiği bu iki çöküşün ne zaman gerçekleştiğinin ve bu bilginin yazıldığı kitabın hangisi olduğunun ortaya çıkartılması da önemli olmuştur.

Bu nedenlerden ötürü farklı sûrelerinde bahsedilen İsrâiloğulları'yla ilgili âyetlerin tahlil edilmesi, İsrâiloğulları'nın hangi meziyetlerinin yükselmeye hangilerinin çökmeye neden olduğunun ortaya konulması ihtiyacı doğmuştur. Konunun iyi anlaşılabilmesi için Kur'ân'da yükseliş ve çöküşü ifade eden kavramların incelemesi; Kur'ân'ın anlatımı dikkate alınarak İsrâiloğulları'nın tarihi serüvenlerinin araştırılması ve kronolojik bir seyrin ortaya çıkarılması gerekli görülmüştür. İhtiyaç hâlinde Tevrât'a ve Tanah'a başvurulmuş, bazen Kur'ân'daki ifadelerle orada nakledilenler birlikte değerlendirilmiş; bazen tefsir ve tarih kitaplarına bakılmış ve tarihi bir seyir ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İsrâiloğulları'nın tarihi süreci incelenmeden önce fertlerin ve toplumların yükselişinden veya çöküşünden bahseden Kur'ân'daki kavramların anlamını kısaca açıklamakta fayda görülmektedir. Zira bu kavramlar bazen İsrâiloğulları'yla ilgili âyetlerde de geçmektedir.

⁵ el-Mâide 5/20; el-Bakara 2/47, 122; el-Câsiye 45/16.

⁶ Âl-i İmrân 3/112; el-Haşr 59/2-6.

⁷ Komisyon, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986), el-İsrâ 17/4-5.

⁸ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîrü Mücâhid*, thk. Muhammed Abdusselâm Ebü'n-Nîl (Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hedîse, 1410/1989), 428; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehâte (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423), 2/521-523; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-bevân an te'vili'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000), 17/355-370; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimaşk: Dârü İbn Kesîr, 1414), 3/249-250; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dârü't-Tunusiyye, 1984), 15/32; Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 3/83-84.

Toplumsal yükselme için kullanılan kavramların manasını şöyle özetlemek mümkündür: “İzzet”, güç, kuvvet, sertlik, yenilmezlik, büyüklük, ululuk, kibir ve saygınlık gibi manalara gelir ve zilletin zıddıdır.⁹ Kelime ve türevleri Kur'an'da bu manalarda birçok yerde geçmektedir.¹⁰ “Refea”, bir kişinin veya toplumun ayağa kalkması, bir toplumun başka toplumlar karşısında yükselmesi anlamına gelmektedir.¹¹ Kur'an'da “refea” kelimesiyle, Allah'ın yükseltici ve alçaltıcı olduğu ve bazı toplumları yükselttiği bildirilmektedir.¹² Kavramla, peygamberlerin ve onların izinden gidenlerin sahip olduğu iman, bilgi, hikmet, erdemli duruş ve manevi değerlerle inkârcı toplumlardan üstün kılındığı vurgulanmaktadır.¹³ “Feddale”, üstün kılmak, galip getirmek, bir nitelikte bir kişi veya toplumun başkalarından üstün kılınması manalarına gelmektedir.¹⁴ Kur'an'da, bilgi, askeri veya ekonomik güç ve teknolojik imkânlar gibi sebeplerle bir toplumun diğerlerine üstün kılınması bu kavramla ifade edilmektedir.¹⁵ Bu kavramlar daha çok manevi yükselmeyi ve üstünlüğü ifade etmektedir.

Kur'an'da maddi unsurlarla yükselme da şu kavramlarla ele alınmaktadır: “İlâ”, bir yere yükselme, kişinin şerefının artması, üstün olmak, galip gelmek, iktidara gelmek ve kibirlenmek gibi manalara gelmektedir.¹⁶ Kelime Kur'an'da da benzer anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁷ “Varis olmak”, ölen birinden kalan mal, mülk, para veya servete sahip olmak anlamına gelmektedir.¹⁸ Kur'an'da Süleyman'ın (a.s.) Dâvûd'a (a.s.); müminlerin helâk edilen toplumların topraklarına, mal ve servetlerine varis olduğu ifade edilmektedir.¹⁹ “Halife”, birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, vekâlet veya temsil etmek; bir kimsenin makamına oturan ve onu temsil eden kimse manalarına gelmektedir.²⁰ Kur'an'da “istihlâf” kelimesi, Allah'ın bir ümmete, başkalarından sonra hâkimiyet vermesi, birçok toplumu onun idaresi altında birleştirmesi anlamında kullanılmaktadır.²¹ “Temkîn” ise bir yere veya ülkeye yerleşerek orayı hâkimiyetine almak

⁹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), “ızz”, 3/885-886; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412), “ızz”, 563; Cemaluddin b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Betrut: Dârü Sadare, 1414), “ızz”, 5/374-376.

¹⁰ el-Bakara 2/206; Âl-i İmrân 3/26; en-Nisâ 4/139; el-Mâide 5/54; en-Neml 27/34; Fâtır 35/10; Yâsîn 36/14; Sâd 38/23; ed-Duhân 44/49; el-Münâfikûn 63/8.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ref”, 8/129.

¹² Vâkıa 56/3.

¹³ el-En`âm 6/83, 165; el-A`râf 7/176; Yûsuf 12/76.

¹⁴ Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “fzl”, 5/1792; İsfahânî, *el-Müfredât*, “fzl”, 639; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “fzl”, 11/524-526.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/180; Nisâ 4/32-34, 54, 73, 95-96; el-A`râf 7/140; Tevbe 9/75-76; Nahl 16/71; Nûr 24/32; en-Neml 27/15.

¹⁶ Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “alâ”, 6/2434-2436; İsfahânî, *el-Müfredât*, “alâ”, 582-584; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “alâ”, 15/83-87.

¹⁷ Tâhâ 20/64; en-Neml 27/1; el-Kasas 28/4.

¹⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, “vrş”, 863; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “vrş”, 2/199-201.

¹⁹ el-A`râf 7/128, 137; eş-Şuarâ 26/59; en-Neml 27/16; el-Kasas 28/5; el-Ahzâb 33/27; ed-Duhân 44/28.

²⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, “hlF”, 293-294; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hlF”, 9/82-84; İsmail Öztürk, *Kur'an-ı Kerim'de Halife Kavramı* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 5-9.

²¹ el-A`râf 7/69, 74; Yûnus 10/73; Hûd 11/48; en-Nûr 24/55.

anlamındadır.²² Kur'ân'da iktidarın el değiştirmesi ile bir coğrafyada kurulan hâkimiyet temkîn kavramıyla ifade edilmektedir.²³

Kur'ân, toplumların çökmesini veya helâk edilmesini de şu kavramlarla ifade etmektedir: “Dalâlet”, kaybolmak, devenin kaybolup telef olması, doğruyu bulamamak ve helâk olmak gibi manalara gelmektedir.²⁴ Kur'ân, toplumdaki fikri bozulmaları ve hak yoldan sapmaları bu kavramla ifade etmektedir.²⁵

Bazı kavramlar da psikolojik ve sosyolojik çöküşü ifade etmektedir. “Hizy”, küçük düşmek, utanmak, rezil olmak, değersizleşmek, belaya uğramak ve alçalmak gibi manalara gelmektedir.²⁶ Kur'ân'da, inkârcıların utanılacak hâle düşürülmesi, helâk olması gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁷ “Zillet”, baskı sonucunda oluşan boyun eğmeye, horlanmaya ve aşağılanmaya denir.²⁸ Kur'ân'da savaşta mağlup duruma düşüp ezilmek, bakışları önüne düşecek, yüzlerini zillet bürüyecek şekilde aşağılanmak ve alçalmak manalarında kullanılmıştır.²⁹ “Meskenet”, fakirlik ve yoksulluktan ötürü aciz, ezik, perişan ve boynu bükük olmak demektir.³⁰ Kur'ân'da yoksul anlamında “miskin”, yoksulluk manasında “meskenet” kelimeleri, ekonomik sebeplerden ötürü aşağılanmış, boynu bükülmüş kimseler için kullanılmaktadır.³¹

Toplumsal statü değişiklikleri ve toplumların büyük acılar çekmesi de şu kavramlarla ifade edilmektedir: “İnkılâb”, ters yüz olmak, tersine dönmek, bir hâlden başka bir hâle dönmek, içinin dışına çıkması gibi manalara gelmektedir.³² Kur'ân'da yenilgiyi ve toplumun psikolojik ve sosyolojik çöküşünü ifade etmektedir.³³ “Hezimet”, hem askeri hem de ruhi anlamdaki yenilgiyi ifade etmektedir. Savaşta ve mücadeledeki yenilgi bazen de mağlubiyet kavramıyla zikredilmiştir.³⁴ Onunla yakın manadaki “hüsran” ise Kur'ân'da, kaybetme manalarında kullanılmaktadır.³⁵ “Azap”, ceza, ibretlik ceza, işkence, eziyet ve şiddetli elem anlamına gelmektedir.³⁶ Kur'ân'da felâketler, hastalık, bela, toplumların

²² Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “mkn”, 6/2205; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “mkn”, 13/412-414.
²³ el-Enfâl 8/71; Yûsuf 12/54, 56; el-Kehf 18/84; el-Hac 22/41; en-Nûr 24/55. el-Kasas 28/57; el-Mürselât 77/20-21.
²⁴ Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “zll”, 5/1748-1749; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “zll”, 11/390-394.
²⁵ el-Bakara 2/108; en-Nisâ 4/116, 136; el-Mâide 5/12; el-En'âm 6/116; en-Nahl 16/125; el-İsrâ 17/15; Tâhâ 20/123; el-Ahzâb 33/36; ez-Zümer 39/41.
²⁶ Cevherî, *Sihâh*, “hza”, 6/2326; İsfahânî, *el-Müfredât*, “hzy”, 281; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hza”, 14/226.
²⁷ el-Bakara 2/85, 114; el-Mâide 5/33, 41; Yûnus 10/98; Hûd 11/66; el-Hac 22/9; Tâhâ 20/134; ez-Zümer 39/26; el-Fussilet 41/16.
²⁸ Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “zll”, 4/1701-1702; İsfahânî, *el-Müfredât*, “zll”, 330; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “zll”, 11/256-258.
²⁹ el-Bakara 2/61, 71; Âl-i İmrân 3/123; el-A'râf 7/152; en-Neml 27/34, 37; el-Meâric 70/44.
³⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, “skn”, 417-418; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “skn”, 13/216-217.
³¹ el-Bakara 2/61, 83; Âl-i İmrân 3/112; et-Tevbe 9/60; el-Kehf 18/79.
³² Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “klb”, 1/204-205; İsfahânî, *el-Müfredât*, “klb”, 681; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “klb”, 1/685-686.
³³ el-A'râf 7/117-119; Şuarâ 26/227.
³⁴ el-Bakara 2/249; Âli İmran 3/12; en-Nisâ 4/74; el-A'râf 7/119; el-Enfâl 8/36, 65, 66; er-Rûm 30/2-3; Fussilet 41/21.
³⁵ el-Bakara 2/27, 121; el-Enbiyâ 21/70; el-Hac 22/11; en-Naziât 79/12.
³⁶ Cevherî, *Tâcü'l-lüğa*, “azb”, 1/178; İsfahânî, *el-Müfredât*, “azb”, 554; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “azb”, 1/585.

ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmesi, iç barışın ve güvenin yok olması anlamında geçmektedir.³⁷

Toplumun yok edilmesi ve tarihten silinmesi çöküşün son aşamasıdır. Bunu ifade eden “helâk” kavramı ise bir şeyin yitirilmesi, bir şeyin mahiyet değiştirerek bozulması, çürümesi ve ölmesi; “ihlâk” ise helâk etmek, öldürmek, yok etmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁸ Kur'ân'da “helâk, ölüm, yok olmak, bir şeyi yitirmek, bozmak ve tahrip etmek gibi manalarda kullanılmıştır.³⁹

Bu çalışmada toplumsal yükseliş ve çöküş yukarıdaki kavramlar çerçevesinde araştırılırken İsrâiloğulları'yla ilgili bilgi içeren bütün âyetler incelenmiş, meseleyle bağlantısı olanlar kısaca tahlil edilmiştir. Araştırmada bir yandan İsrâiloğulları'nın tarihi süreç içindeki yükselmeleri ve çökmeleri ortaya konulurken bir yandan da Kur'ân'ın ortaya koyduğu gerekçeler incelenmiş, sünnetullah bağlamında başka âyetlerle bağlantılar kurularak, tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinden de yararlanılarak toplumsal yükseliş veya çöküşle ilgili yasalara ulaşmaya gayret edilmiştir.

1. İsrâiloğulları'nın İlk Yükselişi ve Tarih Sahnesine Çıkışı

Ken'ân'dan Mısır'a götürülüp köle olarak satılan Yûsuf (a.s.), uğradığı iftira sonucunda zindana atılmıştır. O, kendisiyle zindana konulan iki arkadaşının rüyalarını yorumlayarak onurunu kurtarmanın tohumlarını serpmiş, birkaç yıl sonra Mısır melikinin gördüğü rüyayı yorumlaması sonucunda da zindandan çıkmıştır. Melikle yaptığı görüşmede güvenilirliğini dile getirmiş ve onunla vardığı mutabakat sonucunda Maliye'ye bakan olmuştur.⁴⁰ Bilgi ve güvenilirlik açısından Yûsuf'tan (a.s.) etkilenen Melik ona Mısır'ın hazinelerini emanet etmiştir. Yûsuf'un (a.s.) rüya yorumlama bilgisi ve buğdayı başağıyla depolama tekniği hem Mısırlıların hem de komşu ülkelerde yaşayan halkların hayatta kalmasını, devletin acze düşmeden varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Kıtlık sürecinde kendisini kuyuya atan kardeşlerinin erzak temin etmek için Mısır'a gelmesi üzerine Yûsuf (a.s.) onları görmüştür. Erzak için üçüncü gelişlerinde kendisini onlara tanıtmıştır. Yıllarca kendisini kışkıran kardeşlerinin onun yükseldiği bu üstün mertebeyi kabullendikleri şöyle ifade edilmiştir: “Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur; doğrusu biz suç işlemiştik.”⁴¹ Onların bu itirafları üzerine Yûsuf (a.s.), babası Yakûb (a.s.) ile ailesinin Ken'ân'dan Mısır'a göçmesini sağlamıştır.⁴²

Yakûb'un (a.s.) İbranice'de “Allah'la güreşen” veya “Allah'ın kulu” anlamındaki İsrâil adı çocuklarına nam kalmış ve İsrâiloğulları olarak anılmalarını sağlamıştır.⁴³ Onun Mısır'a yerleşmesi, İsrâiloğulları'nın topluluk olarak tarih sahnesine çıkmasına kapı aralamıştır.

³⁷ en-Nahl 16/53; es-Secde 32/21.

³⁸ İsfahâni, *el-Müfredât*, “ihk”, 844.

³⁹ el-Bakara 2/205; en-Nisâ 4/176; Meryem 19/74; el-Kasas 28/88; el-Hâkka 69/29.

⁴⁰ Yûsuf 12/46--88.

⁴¹ Yûsuf 12/91.

⁴² Yûsuf 12/89-100.

⁴³ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Tar. 32: 24-32. <https://www.kutsalkitap.org/online-Tevrât-oku>. 21.06.2022; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/553;

İsrâiloğulları'nın Mısır'a yerleşmesi ve kraliyet ile halktan itibar görüp yükselmesi, Yûsuf'un (a.s.) Allah'a imanı, güvenilir oluşu, sadakati, rüyaları yorumlama ve buğdayı başağında depolama ilmine hâkimiyeti ve bakanlıktaki dirayetli yönetimiyle elde edilmiştir. İsrâiloğulları da Maliye Bakanı'nın kardeşleri ve ailesi olarak uzun yıllar saygın bir şekilde Mısır'da hayat sürmüşlerdir. Bu da nüfuslarının artmasına, güçlü bir konuma gelmelerine ve tarihteki ilk yükselişlerine vesile olmuştur. Kur'ân, İsrâiloğulları'nın bu ilk yükselişini Mûsâ'nın (a.s.) dilinden şöyle ifade etmektedir: "(Mûsâ): Ey milletim! Allah'ın size olan nimetini anın, içinizden peygamberler çıkarmış ve sizi hükümdar yapmıştır, dünyalarda kimseye vermediğini size vermiştir."⁴⁴ İsrâiloğulları'nın bu yükselişi sonraki asırlarda iktidara gelen Firavun tarafından tehdit olarak algılanmıştır.

2. İsrâiloğulları'nın Mûsâ (a.s.) Dönemindeki Çöküşleri ve Yükselişleri

Aradan birkaç yüzyıl geçtikten sonra Firavun döneminde İsrâiloğulları baskıya ve zulme maruz kalmıştır. Kur'ân bu dönemde yaşananları farklı sûrelerde ele almaktadır.

2.1. İsrâiloğulları'nın İlk Çöküşü

Âyetlere göre Firavun, İsrâiloğulları'nı rakip ve düşman belliyor, artan nüfuslarından ötürü bir gün iktidarını elinden alacaklarından korkuyordu. Halkı türlü gerekçelerle fırkalara ve sınıflara ayırıp zayıflatıyor, başkaldırma ihtimallerini bertaraf ediyordu.⁴⁵ Bu politikaları gereği İsrâiloğulları'nı da köleleştiriyor; erkeklerine limanlarda hamallık yaptırıyor ve en ağır işlerde çalıştırıyordu. Sayılarının artmasını ve kehaneti⁴⁶ önlemek için doğan erkek çocuklarını kundaktan alıp öldürüyor, kızlarını cariyeleştiriyordu.⁴⁷ Sayıca az, askeri bakımdan zayıf olan İsrâiloğulları buna karşı koyamıyor, büyük acılar yaşıyordu. Bu, onların tarihteki ilk azap çekişi ve çöküşüdür.⁴⁸

İşte tam böyle bir zamanda Yüce Allah, mümin olan mazlumlara yardım etmeyi, zulüm ve azgınlıkta bütün sınırları aşan Firavun ve adamlarına ceza vermeyi irade etmişti. Bu durum bir âyette şöyle bildirilmektedir: "Biz, memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, varis yapmak, memlekete yerleştirmek; Firavun, Haman ve her ikisinin askerlerine, çekinmekte oldukları şeyleri göstermek istiyorduk."⁴⁹

Allah, zulmün erkek bebekleri annelerinden kopardığı bir dönemde doğum yapan Mûsâ'nın (a.s.) annesine muştulu bir görevi şöyle tebliğ ediyordu: "...Çocuğu emzir, başına gelecekten korktuğun zaman onu suya bırak; korkma, üzülme; Biz şüphesiz onu sana

Mehmet Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", *Kur'an'da Yahudiler* (İstanbul: Kuramer, 2019), 124; Salih İnci, "Dinleri Kelimeler Üzerinden Okumak: İsrail (لئ ۛ ۛ) Örneği", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (Aralık 2019), 275-277.

⁴⁴ el-Mâide 5/20.

⁴⁵ el-Kasas 28/4, 6.

⁴⁶ Firavun, rüyasında bir ateşin Kudüs'ten Mısır'a doğru gelip Kıptî ırkından olanları yaktığını ve İsrâiloğulları'na dokunmadığını görmüştü. Sihirbaz ve kâhinler bunu, İsrâiloğulları'ndan doğacak bir çocuğun Firavun'un iktidarına son vereceğine yorumladılar bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/516.

⁴⁷ el-Bakara 2/49; İbrahim 14/6; el-Kasas 28/4, 7-13.

⁴⁸ Tâhâ 20/24, 47; en-Nâziât 79/17.

⁴⁹ el-Kasas 28/5-6.

döndüreceğiz ve peygamber yapacağız...”⁵⁰ Bir anne için çocuğu ölüme göndermekle eş anlama gelen bu emre o, Allah'a imanı ve güveni sayesinde itaat etmiştir. Nitekim Nil'in kıyısındaki Firavun'un adamları sandıktaki Mûsâ'yı (a.s.) almışlardır. İleride Mûsâ (a.s.), azgınca suçlar işleyen Firavun, Haman ve askerlerine düşman olacak, başlarına da dert açacaktır. Saraya getirilen bebeği gören Firavun'un karısı: “Benim de senin de gözün aydın olsun! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydalı olur yahut onu oğul ediniriz.”⁵¹ diyerek onu bağrına basmıştır. Karısını kırmayan Firavun, işin farkında olmadan kendi düşmanını himayesine alıp bakımını üstlenmiştir. Böylece Mûsâ (a.s.) hem öldürülmekten kurtarılmış, hem de sütanneliği yapacak olan annesinin kucağında ve Firavun'un himayesinde güvenli bir şekilde saraya yerleştirilmişti.⁵² Bu, Mûsâ'nın (a.s.) annesinin Allah'a olan güveni sayesinde gerçekleşmiştir.

2.2. Mûsâ'nın (a.s.) Firar Yılları

Aradan yıllar geçtikten sonra genç bir adam olan Mûsâ (a.s.) şehirde dolaşırken kavga eden bir Kıpti ile İsrâiloğulları'ndan bir kişiyi görmüş ve onları ayırmaya çalışmıştır. Fakat Kıpti azgınlık yapınca onu durdurmaya çalışan Mûsâ'nın (a.s.) yumruk darbesine maruz kalmış ve ölmüştür. Hiç yoktan cinayet işleyen Mûsâ (a.s.) korkuya kapılmıştır. Ertesi gün işlenen cinayetin faili açığa çıkmış, Firavun yargılama gereği duymadan Mûsâ'ya (a.s.) idam hükmü vermiştir.

Mûsâ'nın (a.s.) dostlarından biri alınan kararı içine sindirememiş, idam haberini Mûsâ'ya (a.s.) iletmış ve kaçmasını söylemiştir. Allah'a yönelen ve ondan yardım dileyen Mûsâ'ya (a.s.) ilâhî yardım erişmiş; Medyen'de Şuayb'ın (a.s.) kızlarına yardım edip koyunlarını sulamış, bunun sonucunda Şuayb'a (a.s.) çoban olmuştur. Antlaşma gereği Mûsâ (a.s.), çobanlık süresini tamamladıktan sonra Mısır'a dönmeye karar vermiştir. Yolda Tuva Vadisi'nde iken kendisine peygamberlik verilmiştir.⁵³

Firavun'dan korkan Mûsâ'ya (a.s.) Allah, korkmamasını ve elindeki asa ile yed-i beyzâ mucizeleriyle Firavun'a dönmesini emretmiştir.⁵⁴ Yüce Allah ilave olarak da Hârûn'u (a.s.) kendisine yardımcı kılmış ve şöyle buyurmuştur: “Korkmayın. Ben sizinle beraberim; görür ve işitirim.”⁵⁵ “İkinize bir kudret vereceğiz ki, onlar size el uzatamayacaklardır. Âyetlerimizle ikiniz ve ikinize uyanlar üstün geleceklerdir.”⁵⁶ Âyette Allah'ın bu vahiy esnasında Mûsâ'ya (a.s.) Firavun karşısında galip geleceğini bildirdiği belirtilmektedir.

2.3. Mûsâ (a.s.) ile Firavun Arasındaki Çatışmanın Alevlenmesi

Firavun, Mısır'da kurduğu diktatörlük ve güçlü orduyla halkı canından bezdirmişti.⁵⁷ Mûsâ'nın (a.s.) peygamberlik ve mucizelerle dönmesi üzerine Firavun'un iktidarını

⁵⁰ el-Kasas 28/7.

⁵¹ el-Kasas 28/8-9.

⁵² el-Kasas 28/8-13.

⁵³ el-Kasas 28/14-34; Tâhâ 20/10-24.

⁵⁴ Yûnus 10/75-93; Tâhâ 20/9-79; eş-Şuarâ 26/10-66; el-Kasas 28/29-41.

⁵⁵ Tâhâ 20/45-46.

⁵⁶ el-Kasas 28/35.

⁵⁷ el-Kasas 28/4.

kaybetme kaygısına iyice kapıldığı ve güvenlik gerekçesiyle baskı ve şiddete başvurduğu, baskıcı ve zorba tutumunu bütün icraatlarına yansıttığı, onun korkusundan kimsenin Mûsâ'ya (a.s.) iman etmeye cesaret edemediği görülmektedir.⁵⁸ Şu âyet baskı ve şiddetin vardığı boyutu ortaya koymaktadır:

“Firavun milletinin ileri gelenleri: “Mûsâ'yı ve milletini yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar, seni ve tanrılarını bıraksınlar diye mi koyuveriyorsun?” dediler. Firavun: “Onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz!” dedi.”⁵⁹

Bazı âyetlerde, Firavun ve iktidar ortaklarının Mûsâ'ya (a.s.) söz geçiremediklerini anlamaları üzerine kesin bir çözüme ulaşmak için toplandıkları, Mûsâ'yı (a.s.) ve ona iman edenleri erkek çocuklarıyla birlikte öldürmeye karar vermek istedikleri ancak toplantıda imanını gizleyen bir şahsın bunu engellediği görülmektedir.⁶⁰ Ülkedeki gerilimin, ezik bir hayatları olan İsrâiloğulları'nı korkuttuğu, Firavun'un İsrâiloğulları'nı ve Mûsâ'ya (a.s.) inananları sindirdiği anlaşılmaktadır.⁶¹ Mûsâ'nın (a.s.), “dalâlet” kavramını kullanarak ekonomik gücü, Firavun ve yönetiminin sapmasına ve azgınlaşmasına gerekçe saydığı, bu nedenle bunun ellerinden alınarak çöktürmelerini istediği görülmektedir.⁶²

Kur'ân'da, İsrâiloğulları'nın Firavun döneminde büyük azaba maruz kalmalarının ve çöküntü yaşamalarının onların inkârlarından veya Allah'a isyanlarından kaynaklandığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aksine bunun, Firavun'un küfrüne, tekebbür ve istikbârına, azgınlığına ve zulmüne bağlandığı; bunun da İsrâiloğulları'na imtihana dönüştüğü belirtilmektedir.⁶³

Bu süreçte Mûsâ (a.s.), Firavun'un baskısını kırabilmek adına halka, Allah'a güvenmelerini telkin ederek şöyle demiştir:

“Allah'tan yardım dileyin ve sabredin; yeryüzü şüphesiz Allah'ındır, kullarından dilediğini ona mirasçı kılar; sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.” Milleti: “Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da eziyet çektik.” dediler. Mûsâ da: “Rabbinizin düşmanlarınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine geçirmesi umulur. O zaman nasıl davranacağınıza bakar.”⁶⁴

Âyetlerde, yaşanan çöküntü hâli “eziyete uğradık” tabiriyle ifade edilmektedir. Mûsâ'nın (a.s.) çöküş yaşamakta olan İsrâiloğulları'na zafer ve yenilginin dönüşümünden bahsettiği, zafere kadar dayanıp sabretmelerini tavsiye ettiği; arkasında yeryüzüne varis kılınacaklarını haber verdiği görülmektedir.

Bundan sonra Allah'ın Mûsâ'ya (a.s.), “Kullarımı geceleyin yürüt, denizde onlara kuru bir yol aç, batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme.”⁶⁵ diye vahyederek hicret etmelerini emrettiği anlaşılmaktadır. Firavun ve yönetimi Mûsâ'yı (a.s.)

⁵⁸ el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/123-127; Yûnus 10/83; İbrâhîm 14/6; Tâhâ 20/70-73; el-Kasas 28/4.

⁵⁹ el-A'râf 7/127.

⁶⁰ el-Mü'min 40/24-44.

⁶¹ el-A'râf 7/128-129; Yûnus 10/83.

⁶² Yûnus 10/88.

⁶³ el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/141.

⁶⁴ el-A'râf 7/128-129.

⁶⁵ Tâhâ 20/77-78.

ve İsrâiloğulları'nı sürgün etme kararı almış, baskılar sonucunda Mûsâ (a.s.) da İsrâiloğulları'nı yanına alarak gizlice Mısır'dan hicret etmiştir.

Farklı sûrelerde Firavun'un ordusuyla onları sabahleyin takip ettiği,⁶⁶ Mûsâ'nın (a.s.) Kızıldeniz kıyılarında iken Firavun ve ordusunun görünmesi anında Allah'a tüm kalbiyle güvendiği ve İsrâiloğulları panikleyip tedirginlik yaşarken onun (a.s.) büyük bir sakinlik sergilediği; Firavun tam onlara yetişmek üzereyken Allah'ın Cebrail'i gönderdiği, Mûsâ'ya (a.s.) asasını denize vurmasını istediği,⁶⁷ Cebrail'in öncülüğünde denizden güvenle geçtikleri,⁶⁸ takibe devam eden Firavun ile ordusunun Kızıldeniz'in ortasında iken açılan suların tekrar kapanması üzerine boğulup helâk olduğu haber verilmektedir.⁶⁹ Mûsâ'nın (a.s.) sözünü dikkate almayıp tanrılık davası güden kibirli ve azgın Firavun'un boğulurken zillet tattığı ve "iman ettim" sözünün dikkate alınmadığı aktarılmaktadır.

Firavun'un helâk edilmesinin bir yasa gereği olduğu, işledikleri ve yaptıklarının cezasıyla karşılaştığı, inşa edip yükselttiklerinin yıkıldığı, bu sonun ibret alınacak dersler içerdiği, bu nedenle aynı suçları işleyenlerin benzer bir sonla karşılaşacakları birçok âyette bildirilmektedir.⁷⁰ Burada çöküntüden kurtuluşa ermenin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği zikredilmektedir.

2.4. İsrâiloğulları'nın İkinci Yükselişi ve Firavun'a Varis Kılınışı

Mûsâ (a.s.), Allah'tan aldığı vahiyle Firavun'un mağlup olacağı bilgisine sahipti ve bunu ona da söylemişti.⁷¹ O (a.s.), İsrâiloğulları'nı imana davet ederken Yüce Allah'ın onları Firavun'un devletine varis kılmak istediğini de müjdelemişti.⁷² Sürecin nihâyetinde Allah, Firavun ve adamlarını hâkimiyetlerindeki bahçelerden, pınar başlarından, ekinlerden, güzel konaklardan, hazinelerden ve yüksek makamlardan çıkararak Mısır'dan hicret eden İsrâiloğulları'nın peşine düşürdü⁷³ ve Kızıldeniz'de boğdu.⁷⁴

Bu akıbetten sonra İsrâiloğulları'nın vaat edilen yerlere halife ve mirasçı kılındığı Kur'an'da şöyle bildirilmektedir: "Hor görülen İsrâiloğulları'nı, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi. Firavun ve milletinin yaptıklarını ve yükselttiklerini yıktık."⁷⁵ Böylece Allah, İsrâiloğulları'nı varis kılma vaadini yerine getirmiş ve onları yükseltmişti.

Kur'an'da iman eden, Allah'a güvenen, imanda sabırla sebat eden, Allah'ın emirlerine riayet eden ve iyilikten yana olan İsrâiloğulları'nın sıkıntı ve darlıktan kurtarılarak nimetlere kavuşturulduğu, Firavun ve hanedanlığının geride bıraktığı

⁶⁶ Yûnus 10/90; ed-Duhân 44/24.

⁶⁷ eş-Şuarâ 26/61-65.

⁶⁸ Tâhâ 20/96; Yûnus 10/90-92.

⁶⁹ el-A'râf 7/136; eş-Şuarâ 26/66-67; ez-Zuhruf 43/55-56; en-Nâziât 79/25.

⁷⁰ el-A'râf 7/103, 137; en-Neml 27/14; el-Kasas 28/40.

⁷¹ el-İsrâ 17/101-103.

⁷² el-A'râf 7/128-129; el-Kasas 28/5-6.

⁷³ eş-Şuarâ 26/57-58; ed-Duhân 44/24-27.

⁷⁴ eş-Şuarâ 26/66.

⁷⁵ el-A'râf 7/137. Ayrıca bk. eş-Şuarâ 26/59; ed-Duhân 44/28.

bahçelere, pınarlara, ekinlere, güzel konaklara, eğlenip durdukları nimetlere varis kılındığı bildirilmektedir.⁷⁶ Bu, İsrâiloğulları'nın tarihteki ikinci yükselişidir.

2.5. Kızıldeniz'i Geçtikten Sonra Yaşanan Çöküşler

İsrâiloğulları, Allah tarafından Mûsâ'ya (a.s.) birçok mucize verilmesine ve Kızıldeniz'den bir mucizeyle kurtulmalarına rağmen yolda rastladıkları puta tapan millete imrenmiş ve Mûsâ'dan (a.s.) benzerini yapmasını istemişlerdir. Şaşkınlık yaşayan Mûsâ (a.s.), "...Sizi âlemlere üstün kılmış olan Allah'tan başka bir tanrı mı arayacağım?"⁷⁷ diyerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Burada ve başka âyetlerde İsrâiloğulları'na peygamberlik, bilgi, hikmet, iktidar ve ekonomik güç verilerek üstün kılındıkları "feddale" kelimesiyle zikredilmektedir.⁷⁸

Âyetlerde, İsrâiloğulları yola devam ederek Allah tarafından vaad edilen Tûr'un sağ yanına yerleştikleri, kendilerine nimetler verildikten sonra azgınlaşmaları hâlinde Allah'ın öfkesine maruz kalıp mahvolacakları ikazında bulunduğu bildirilmektedir.⁷⁹ Bu esnada Yüce Allah, Mûsâ'yı (a.s.) 40 günlüğüne Tûr-i Sina'ya davet etmiştir.⁸⁰ Mûsâ (a.s.), İsrâiloğulları'nın başına Hârûn'u (a.s.) vekil tayin etmiş, ondan ve İsrâiloğulları'ndan kendi yolundan sapmayacaklarına dair söz almıştır.⁸¹ Ancak onun ayrılmasından kısa bir süre sonra İsrâiloğulları, Sâmirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başlamıştır. Bu sapmaları "dalâlet" kavramıyla ifade edilmektedir.⁸² Hârûn'un (a.s.) bütün vazgeçirme çabalarına rağmen puta tapmayı sürdürmüşlerdir.⁸³

Tûr'dan dönen Mûsâ (a.s.), altın buzağıyı toz hâline getirip denize atmış, Sâmirî'yi sürgün etmiş ve İsrâiloğulları'nı tevbe etmeye davet etmiştir.⁸⁴ Kur'ân, şöyle bildirmektedir:

"Buzağıyı tanrı olarak benimseyenler Rablerinin öfkesine ve dünya hayatında alçaklığa uğrayacaklardır; iftira edenleri böylece cezalandırırız. Kötülük işleyip ardından tevbe edenler ve inananlar bilsinler ki Rabbin, bu hareketlerinin ardından onları şüphesiz bağışlar ve merhamet eder."⁸⁵

İsrâiloğulları, Mûsâ'nın (a.s.) Tevrât levhalarıyla döndüğünü görünce aldandıklarını anlamış, pişmanlık duymuşlardır.⁸⁶ Bunu üzerine Mûsâ (a.s.) Allah'ın emriyle içlerinden saygın olan 70 kişiyle tevbe etmek üzere Tur'a gitmişlerdir.⁸⁷ Ancak İsrâiloğulları, Tûr'da hadlerini aşmış, Allah'ı apaçık görmek istemişlerdir.⁸⁸ Bunun üzerine Yüce Allah, gök

⁷⁶ el-A'râf 7/137; ed-Duhân 44/25-27.

⁷⁷ el-A'râf 7/138-140.

⁷⁸ el-Bakara 2/47, 122; Yûsuf 12/38; Neml 27/15; Câsiye 45/16.

⁷⁹ Tâhâ 20/80-81.

⁸⁰ el-A'râf 7/142; el-Bakara 2/51.

⁸¹ el-A'râf 7/142; Tâhâ 20/86-94.

⁸² Tâhâ 20/85, 92.

⁸³ Tâhâ 20/85-91.

⁸⁴ el-A'râf 7/150-154; Tâhâ 20/86-94.

⁸⁵ el-A'râf 7/152-153.

⁸⁶ el-A'râf 7/149.

⁸⁷ el-Bakara 2/52, 54; el-A'râf 7/155.

⁸⁸ el-Bakara 2/55; en-Nisâ, 4/153.

gürültüsü ve yer sarsıntısıyla onları öldürmüştür.⁸⁹ Mûsâ'nın (a.s.) Allah'a yakarması üzerine Rabbi onları diriltmiştir.⁹⁰

İlerleyen süreçte İsrâiloğulları çölde su sıkıntısı çekip Mûsâ'dan (a.s.) su istediklerinde Allah, kayadan on iki göze su fışkırmıştır. Yine onlara rızık olarak bildircin eti ve kudret helvası lütfetmiş, çölün kavurucu güneşine karşı bulutla onları gölgelemiştir.⁹¹ Âyetlerden zahmetsiz ulaşılan nimetin azgınlığa sebep olabileceği hatırlatılarak İsrâiloğulları'nın uyarıldığı, aksi takdirde gazaba uğrayıp helâk olacaklarının bildirildiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân'da İsrâiloğulları'nın Firavun'dan kurtarılmaları ve verilen bu nimetler yükselmeye ve nimetlerle sınanmaya örnek verilmektedir.⁹² Allah, iman, salih amel ve nimete şükretmenin daha önce verilmiş olan nimetleri arttıracaklarını, ahirette de bol nimete kavuşturacaklarını vaad etmektedir. Buna karşılık nankörlüğün çetin azaba yol açacağını Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları'na, "Hatırlayın ki, Rabbiniz size: 'Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttıracam ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!' diye bildirmişti."⁹³ Çünkü şükürsüzlük, nimetin sahibini dikkate almadan müsrifçe, hoyratça ve sorumsuzca bir tüketime kapı aralamakta, "mal benim, gönlümce harcarım" küstahlığına sürüklemektedir.

İman ve şükretmek eldeki nimetlerin sahibine karşı borçlu olma inancı ve O'na karşı sorumluluk bilinci kazandırmakta; iyilik yapmaya ve toplumsal bütünleşmeye zemin hazırlamaktadır. Bu da istiğnâ ve kibir duygularını azaltmakta; kıskançlığın, aç gözlülüğün, her türlü hırsızlığın ve ticari hayattaki hilelerin azalmasına sebep olmaktadır. Bu sayede oluşan güven ortamı da toplumsal dayanışmayı ve ekonomik canlanmayı sağlamaktadır.

Sonraki süreçte verilene şükretmeyen İsrâiloğulları Mûsâ'dan (a.s.) farklı nimetler istemişlerdir. Bu da yeni bir imtihana ve çöküşe giden yolun kapısını aralamaya sebep olmuştur. Kur'ân, yaşananları şöyle özetlemektedir:

"Ey Musa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin." demiştiniz de, 'Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır.' demişti."⁹⁴

"Allah'ın size yazdığı kutsal yere girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedenler olarak dönersiniz."⁹⁵

Firavun karşısında sayı ve askeri açıdan savaşılabilecek durumda olmayan İsrâiloğulları, Filistin bölgesine hükmeden müşrik Amâlikalılarla savaşabilecek güçteydi. Onların şımarıklığı ve daha fazlasını istemeleri üzerine Yüce Allah, Amâlikalılarla savaşmalarını

⁸⁹ el-Bakara 2/55.

⁹⁰ el-Bakara 2/56; el-A'râf 7/155. Sâmirî kssası Tevrât'ta da Çıkış 19, 24 ve 32, Yasa'nın Tekrarı (Tesniye) 9 ile Nehemya 9. Bölümlerinde geçmektedir.

⁹¹ el-Bakara 2/57, 60; el-A'râf 7/160; Tâhâ 20/80-81.

⁹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/38.

⁹³ İbrâhîm 14/7.

⁹⁴ el-Bakara 2/61.

⁹⁵ el-Mâide 5/21.

emretti. İsrâiloğulları'nın savaşa çıkmayı reddetmeleri hâlinde olacakları da şöyle ikaz etti: "Eğer savaşa çıkmazsanız Allah size can yakıcı azapla azap eder ve yerinize başka bir millet getirir. O'na bir şey de yapamazsınız. Allah her şeye kadirdir."⁹⁶

Allah, mümin - kâfir karşıtlığında karşıtları birbirleriyle dengelemeyi sosyal bir yasa olarak hükme bağlamıştır.⁹⁷ Burada sorumluluklarını yerine getirenler zafere, kaçınanlar hüsrana uğrarlar. Allah İsrâiloğulları'na, karşıtları dengeleme yasasına⁹⁸ aykırı hareket edenlere ve verilen emre itaat etmeyenlere uygulanacak deveren yasasını⁹⁹ hatırlattı. Ancak onlar, "Ey Mûsâ! Orada zorba bir millet vardır, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz... Sen ve Rabbin gidin savaşın, doğrusu biz burada oturacağız."¹⁰⁰ diyerek korkup savaşmaktan kaçındı ve küstah bir tutum takındı. Bazı müfessirlere göre Ken'ânîlerden korkup Eriha önlerinden dönen İsrâiloğulları, Mûsâ'ya (a.s.) büyük bir hayal kırıklığı yaşatmışlardır.¹⁰¹

Allah, kâfirleri müminlerle dengelerken, müminlerin Allah'a güvenmelerini, emrine itaat etmelerini, emri ileten peygamberin etrafında kenetlenmelerini ve cesur olmalarını istemektedir. Ancak güven yasasına ve kenetlenme yasasına aykırı hareket edenlere cihattan kaçanlara Allah, ceza vermekte ve deveren yasası hükmüne uygun olarak onları düşmanları karşısında mağlup etmekte ve zillete düşürmektedir. Nitekim İsrâiloğulları'na bu hükmün icra edildiği şöyle bildirilmektedir: "Orası onlara kırk yıl haram kılındı; yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar."¹⁰² "İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar."¹⁰³ Çölde kayboldular ve Filistin'e ulaşma yolları kapandı. Kimsenin kendilerine acımadığı 40 yıl süren bir cezaya ve çöl yolculuğuna mahkûm oldular.¹⁰⁴ Âyetlerde bu çöküntüleri ve perişanlıkları "zillet" ve "meskenet" kavramıyla ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Hâlbuki onlara tavsiyede bulunan Yûşa b. Nûn ve Kâlib b. Yafnâ'nın sözünü dinleselerdi, Allah'a güvenen herkes gibi onlar da ilâhî yardıma kavuşacak, zafere ereceklerdi.¹⁰⁶ Ancak Allah'a güvenmeyip kullardan korkmaları yüzünden 40 yıl çölde süründüler.¹⁰⁷

Mûsâ'nın (a.s.) vefatından sonra bu korkak nesil ölmüş, deveren yasası hükümlerine uygun olarak yerlerini cesaretli bir nesil almış ve Hz. Yûşâ'nın öncülüğünde şehri fethetmişlerdi.¹⁰⁸ Ancak İsrâiloğulları bu savaşta da ikircikli tutumlar sergilemiş, Allah'ın

⁹⁶ et-Tevbe 9/38-39.

⁹⁷ el-Hac 22/40; et-Tevbe 9/14-15; el-Enbiyâ 21/18.

⁹⁸ Bu yasa, her tür iyiliği temsil eden müminlerin cesaretle kâfirlerle mücadele ettiklerinde zafere ereceklerini ve halife kılınacaklarını ifade etmektedir.

⁹⁹ Bu yasa, zafer ve üstünlüğün zamanla taraflar arasında el değiştireceğini hükme bağlamaktadır bk. Âl-i İmrân 3/140.

¹⁰⁰ el-Mâide 5/22, 24.

¹⁰¹ Mukâtil, *Tefsir*, 1/466-467; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/168, 173-176; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 231-233.

¹⁰² el-Mâide 5/26.

¹⁰³ el-Bakara 2/61.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân 3/123; el-A'râf 7/152-153; el-Mâide 5/24, 26.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/61; el-A'râf 7/152-153; el-Mâide 5/24, 26; Âl-i İmrân 3/112.

¹⁰⁶ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 3/492; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/176.

¹⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/165.

¹⁰⁸ Mukâtil, *Tefsir*, 1/468; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/192-193.

emrini ihlâl etmişlerdi. Zira fetihten önce Yüce Allah, şehrin kapısından secde ederek ve “bağışla!” diyerek girmelerini istemişti. Ancak içlerinden bu emre uymayan bir kesim kendilerine söylenmiş olan sözü başka sözle değiştirdi. Allah da yoldan çıkmalarından dolayı gökten azap indirdi.¹⁰⁹ Bazı müfessirler, bir hadisi şerife dayanarak¹¹⁰ indirilen bu azabın tâûn hastalığı olduğu görüşündedir.¹¹¹

3. Devletleşme Süreci ve Zirveye Yükseliş

Hız. Yûşâ'dan sonra da İsrâiloğulları'yla Amâlikalılar arasında irili ufaklı bazı savaşlar yapılmıştır. MÖ. 1050 civarında ise İsrâiloğulları, Câlût'la girdikleri savaşta ilk önce yenilmiş ve zaferin sembolü olan ve Mûsâ'dan (a.s.) kalan ahit sandığını düşmana kaptırmışlardı. İsrâiloğulları savaşmak için izin istediklerinde peygamberleri Samuel, Allah'ın emriyle bilgisi, gücü ve kuvveti yerinde olan Tâlût'u (Saul) onlara komutan atamıştı. Fakat aralarında bir türlü birlik olamayan İsrâiloğulları bunu itirazla karşılamış ve liderlik kavgasına tutuşmuşlardı.¹¹²

Daha sonra ikna olup sefere çıktıklarında ise itaatsiz davranışlarını sürdürmüşlerdi. Yolları üzerinde Ürdün nehri vardı.¹¹³ Ona yaklaşınca Tâlût, sudan bir avuçtan fazla içmelerini yasakladı. Ancak çoğu ona itaat etmeyerek sudan bolca içti. Irmağı geçince sudan içenler, “Bugün Câlût'a ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok.” dediler.” Ancak, “Kendilerinin Allah'a kavuşacağını bilenler ise, ‘Nice az topluluk çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir, Allah sabredenlerle beraberdir.’ dediler.”¹¹⁴ Böylece savaşmaya karar verdiler. Nehri su içmeden geçenlerin sayısı Bedir'deki Müslümanlar gibi üç yüz on kadar kişiydi.¹¹⁵

Nihâyet iki ordu karşı karşıya geldi. “Allah'ın izniyle Câlût'un ordusunu bozguna uğrattılar; Dâvûd Calut'u öldürdü.”¹¹⁶ Âyetlerde su içmeyip lidere itaat edenlerin kalplerine, güven yasası hükümlerine uygun olarak savaş öncesinde sekinetin ve sabrın hâkim olduğu; savaş başladıktan sonra da korkup kaçmamak ve zafer kazanmak için dua ettikleri görülmektedir. Âyetlerde ve hadislerde Dâvûd'un (a.s.) Câlût'un ordusunu yenmesi “hezimet” kelimesiyle zikredilmektedir.¹¹⁷

Bu âyetlerde lidere itaatin, toplumsal kenetlenme yasasının en temel ilkesi olduğu; “ibtilâ” kavramıyla itaatin yükseltme, itaatsizliğin çöküntü ve çöküş getireceği anlatılmaktadır. Yasanın ihlali, gevşekliği ve korkaklığı celp etmekte; itaatin ise bağlılığı

¹⁰⁹ el-Bakara 2/58-59.

¹¹⁰ “Taun, İsrâiloğulları'na ve sizden öncekilere gönderilmiş bir ricz veya bir azaptır” bk. Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedü's-sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.), “Selâm”, 32.

¹¹¹ Mukâtil, *Tefsir*, 1/110; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/116-118; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Suûdi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 1/120.

¹¹² 1Sa. Bölüm: 9-12; el-Bakara 2/246-247; Katar, “Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi”, 142-145.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/340.

¹¹⁴ el-Bakara 2/249.

¹¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiü'l-müsnedü's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Megâzî”, 6.

¹¹⁶ el-Bakara 2/250-251.

¹¹⁷ el-Bakara 2/251; Ahmed, *Müsned*, 5/165; Buhârî, “Megâzî” 5; Tefsir, 396, 398.

arttırdığı, cesaret ve sekinet verdiği, ayakları sabit kıldığı; bunun da asker sayısı ve teçhizat açısından yetersiz olursa bile zafere ulaştırdığı görülmektedir. Ayrıca itaat edenlerin cesaretle, zaferle, iktidara erişmekle ve bilgiye ulaşmakla ödüllendirildiği; itaatsiz davrananların korkaklıkla cezalandırıldığı ve zaferden nasiplenemediği anlaşılmaktadır.

Bu savaştan sonra Dâvûd (a.s.) gösterdiği büyük kahramanlıkla İsrâiloğulları'nın devlet başkanı ve peygamberi olmuştur.¹¹⁸ Kabileler arasında ittifak kurmuş ve İsrâiloğulları'nın birliğini sağlamıştır. Kur'ân, İsrâiloğulları'nın içinde kâfir olan bir grubun azgınlıkları sebebiyle Dâvûd'u (a.s.) üzdüğünü ve bu yüzden onun lanetine uğradıklarını da haber vermektedir.¹¹⁹ Ken'ân diyarının merkezi konumunda bulunan Kudüs şehri, MÖ. 1000 yılı civarında Dâvûd (a.s.) zamanında ele geçirilmiştir. Sonraki zamanlarda Dâvûd (a.s.), Ürdün ve Suriye'yi fethetmiş, Kudüs'ü başşehir yapmış ve İsrâiloğulları'nın hükümraniği Fırat kenarından Kızıldeniz kıyılarına kadar yaymıştır.¹²⁰ Böylece Ken'ân coğrafyası MÖ. 1200 ile 1000'li yıllar arasında iki yüzyıl aşan uzun bir zaman diliminde kademeli olarak ele geçirilmiştir.¹²¹

Yüce Allah, Dâvûd'a (a.s.) fetihler dışında hikmet ve güzel konuşma becerisi lütfetmiş, dağları ve kuşları onun boyunduruğuna vermiştir.¹²² Süleyman'ı (a.s.) ona evlat ve halife olarak ihsan etmiş;¹²³ demire istediği şekli verme tekniği öğretmiş, böylece zırh yaparak düşmanlarına büyük üstünlük kurmuştur.¹²⁴ Kur'ân bunu şöyle bildirmektedir: "Ey Dâvûd! Seni şüphesiz yeryüzünde hükümrân kıldık, o halde insanlar arasında adaletle hükmet, hevese uyma!"¹²⁵

Dâvûd'dan (a.s.) sonra MÖ. 965-928 yıllarında krallık yapan Süleyman (a.s.), İsrâiloğulları devletini tarihinin en görkemli dönemine yükseltmiştir. Yüce Allah, Süleyman'a (a.s.) ilim, eşsiz bir iktidar, emrine insanlardan, cinlerden ve kuşlardan ordular vermek; kuşların ve karıncaların konuşmalarını anlamak; ibibik kuşuyla istihbarat toplamak;¹²⁶ cinlere işçilik yaptırmak;¹²⁷ rüzgâra hükmetmek,¹²⁸ ışık hızında eşya nakletmek;¹²⁹ demiri ve bakırı su gibi eriterek mabedler, heykeller, havuz boyunda çanaklar ve taşınması güç kazanlar yapabilmek¹³⁰ gibi üstün meziyetler bahşetmiştir.

Süleyman (a.s.) İsrâiloğulları'na kutsal Mabed'i inşa etmiştir.¹³¹ Sebe Kraliçesi Belkis, Süleyman'ın (a.s.) üstün bir bilgiye, tekniğe ve askeri güce sahip olması, kendisine ait olan Yemen'deki tahtını Kudüs'e getirtmesi, onu daha güzel bir şekle dönüştürmesi,

¹¹⁸ el-Bakara 2/251.

¹¹⁹ el-Mâide 5/78.

¹²⁰ 2Sa.8:3, 15; 1.Ta.18:3, 14.

¹²¹ Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 237, 250.

¹²² el-Bakara 2/251; Sâd 38/18-20.

¹²³ Sâd 38/30.

¹²⁴ el-Enbiyâ 21/80; Sebe 34/10-11.

¹²⁵ Sâd 38/26.

¹²⁶ en-Neml 27/15-44; Sebe 34/12-13.

¹²⁷ Sebe 34/12-14.

¹²⁸ el-Enbiyâ 21/81; Sâd 38/36.

¹²⁹ en-Neml 27/38-42.

¹³⁰ Sebe 34/12-13.

¹³¹ Tanah, 1Kr.6:1-38.

billurdan zemin altında suyu akıtması gibi üstünlüklerinden etkilenmiş; tevhid inancının kazandırdığı bu meziyetlere hayran kalıp etkileşim yasına¹³² uygun olarak ona iman etmiştir.¹³³

Kur'an, Dâvûd'a (a.s.) ve Hz. Süleyman'a verilen peygamberliği, krallığı, iktidar gücünü, üstün bilgileri ve teknolojik imkânları "feddale" kavramıyla ifade etmektedir.¹³⁴ Ayrıca "refea" ve "feddale" kavramlarıyla İbrahim'e (a.s.), Dâvûd'a (a.s.) ve Süleyman'a (a.s.) verilen peygamberlik, ilim ve hikmetle; İsrâiloğulları'nın iman, salih amel, bilgi, hikmet, iktidar ve ekonomik güçleriyle diğer insanlardan üstün kıldıklarını bildirmektedir.¹³⁵ Bazı müfessirlere göre yukarıda sayılan meziyetler sebebiyle İbrahim (a.s.) ile Süleyman (a.s.) arasındaki devirlerde yaşayan mü'min İsrâiloğulları, çağdaşı milletlerden üstün kılınmışlardır.¹³⁶ Sayılan bu üstünlük sebeplerinin bir kısmı manevi, bir kısmı ise maddi unsurlardan oluşmaktadır.

4. Asurluların İşgali ve İsrail Krallığı'nın Yıkılması

İsrâiloğulları'nın yükselişi Süleyman'ın (a.s.) iktidarıyla zirveye çıkmıştır. Ancak kendisinden sonra yaşanan iktidar mücadeleleri ve kabilecilik taassubu çatışmalara neden olmuş, yaklaşık yüz yıl kadar devam eden birleşik İsrail Krallığı, MÖ. 920'li yıllarda kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda adıyla iki devlete bölünmüştür.¹³⁷

Bu dönemde iç çekişmeler ve savaşlar sebebiyle İsrâiloğulları birbirlerini öldürüyor; galip gelenler mağlup olanları yerlerinden sürüyordu.¹³⁸ Can ve mal güvenliğini ihlâl etmenin bedeli can ve maldır. Bunu önlemek için Yüce Allah, İsrâiloğulları'nı birbirleriyle savaşmaktan, birbirlerini öldürmekten ve sürgün etmekten men etmiş ve bu hususta peygamberleri aracılığıyla da onlardan söz almıştır.¹³⁹ Ancak onlar Allah'a arkalarını dönmüş, inkâra yönelmiş, peygamberlerini dinlememiş,¹⁴⁰ namazı terk etmiş ve nefislerinin arzularına uymuşlardır. "Dalâlet" kavramıyla ifade edilen bu sapmaları çöküş sürecini başlatmıştır.¹⁴¹

¹³² Bu yasa, zayıf ve güçsüz olan toplumların üstün ve güçlü onların inanç ve hayat tarzlarını benimseyeceğini ifade etmektedir.

¹³³ en-Neml 27/20-37.

¹³⁴ en-Neml 27/15-16, 40; Sebe 34/10.

¹³⁵ el-Bakara 2/47, 122; en-Nisâ 4/32, 34, 95-96; el-En'âm 6/83; el-el-A'râf 7/140, 176; Yûsuf 12/76; en-Nahl 16/71; en-Neml 27/15; el-Câsiye 45/16.

¹³⁶ Taberî, *el-Câmiu'l-beyân*, 2/23-25; 2/573; 22/69; Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/452; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dârü lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 27/675; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964), 16/163; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/483-484.

¹³⁷ Rabi Benjamin Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, çev. Estreya Seval Vali (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2004), 114-115; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 263; Nuh Arslantaş, *Hız Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer, 2016), 32.

¹³⁸ Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 114-115; Ali Osman Kurt, *Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 17; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 264.

¹³⁹ el-Bakara 2/84.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/209, 18/215; İsfahânî, *el-Müfredât*, "hlf", 293.

¹⁴¹ el-Bakara 2/108; en-Nisâ 4/116, 136; el-Mâide 5/12; el-En'âm 6/116; en-Nahl 16/125; el-İsrâ 17/15; Meryem 19/59; Tâhâ 20/123; el-Ahzâb 33/36; ez-Zümer 39/41.

Tanah'a göre İsrâiloğulları'nın Allah'ı inkâr etmesi ve şirk koşmaya başlaması peygamberleri tarafından tenkit edilmiştir. Peygamberler, şirkin ve işlenen diğer günahların ağır bir şekilde Allah tarafından cezalandırılacağı belirtilmiş olmasına rağmen sözleri dikkate alınmamıştır. Nitekim bunun sonucunda cezaları, MÖ. 722'de Asur Kralı Şelemnâsır (V. Shalmaneser) eliyle verilmiş, kuzeydeki Baal putuna tapan müşrik İsrail devleti işgal edilip yıkılmış, sürgün edilen halk dünyanın dört bir yanına dağılmış, bir kısmı da Babil'e götürülmüştür. Bu sürgünden sonra Yakûb'un (a.s.) oğulları Ruben, Şimeon, İssakar, Zebulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Efraim, Manesse'nin soyundan gelen on kabile kaybolup tarihten silinmiştir.¹⁴²

5. Babillilerin Kudüs'ü İşgal Etmesi ve Yahuda Devletini Yıkması

Kuzeydeki İsrail devletinin yıkıldığı dönemde kısmen daha iyi durumda olan güneydeki Yahuda devleti de ilerleyen zamanlarda bozulmaya başlamıştır. Kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmiyor, zulüm ve haksızlıklarına Tevrât'ı te'vil ederek kılıf uyduruyorlardı.¹⁴³ Tanah'a göre Allah'ın kendilerine peygamber olarak gönderdiği Yeşeya, Hezekiel ve Yeremya, İsrâiloğulları'nı bu yaptıklarından vazgeçirmeye çağırıyordu. Özellikle Hezekiel, işlenen suç ve günahlar yüzünden cezalandırılacaklarını, saldırıya uğrayacaklarını, büyük bir katliama maruz kalacaklarını, esir alınıp sürgün edileceklerini söylüyordu. Daha sonra kendilerini düzeltmeleri üzerine Rabbin onlara merhamet edeceğini, ülkelerine geri dönme fırsatı vereceğini ve tekrar çoğalıp güçleneceklerini bildiriyordu.¹⁴⁴ Yeremya da onların Baal'a tapmaları, küfür, isyan, inat ve gınahta ısrar etmeleri üzerine bunun ağır bir cezalandırmaya sebep olacağını haber veriyordu.¹⁴⁵

Bu hususta Tanah'ta özellikle iki çöküşten bahsedildiği görülmektedir.¹⁴⁶ Kur'an'da da İsrâiloğullarıyla ilgili farklı iki asırda yaşanmış olan iki çöküş süreci şöyle ifade edilmektedir:

“İsrâiloğulları'na Kitap'da: “Doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlendikçe kibirleneceksiniz.” diye hükmettik. “Bu ikiden birincisinin vakti gelince, üzerinize pek güçlü olan kullarımızı salacağız. Onlar memleketlerinizde her köşeyi kontrollerine alacaklar. Bu, yerine gelecek bir vaaddir. Bunun ardından sizi onlara galip getireceğiz; mallar ve oğullarla size yardım edecek ve sizin sayınızı artıracacağız. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizdir. İki vaadden ikincisinin vakti gelince, yüzünüzü üzüntüye sokmaları, kötülük yapmaları, önceden Mescid'e girdikleri gibi girmeleri, ele geçirdikleri yerleri harap etmeleri için onları tekrar göndereceğiz. Umulur ki Rabbiniz size acır; ama siz dönerseniz Biz de döneriz.”¹⁴⁷

¹⁴² 2Kr.17:13-23; Hoş.1:2-6; 5:1-15; 7:1-16; 8:1-14; 9:1-17; 10:5-15; 13:1-16; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 114-120; Katar, “Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi”, 263-264; *Arslantaş, Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 32, 51; İnci, “Dinleri Kelimeler Üzerinden Okumak: İsrail (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) Örneği”, 285.

¹⁴³ Yşa.58:1-10; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 117-119.

¹⁴⁴ Yşa.3:16-26; 4:1-6; 5:8-30; 11:11-16; Hez.5:11-17; 6:3-14; 11:6-20; 22:3, 6-12, 14-16.

¹⁴⁵ Yer.2:1-37; 21:1-14; 28:1-17; 29:1-23; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 119-121.

¹⁴⁶ Yşa.11:11-16; Yer. 28:1-15; 29:1-23.

¹⁴⁷ el-İsrâ 17/4-8.

Âyetlerde yüzyılları kapsayan toplumsal değişmelerden, iki yükselişten ve iki çöküşten söz edilmektedir. Bazı müfessirlere göre, "Biz İsrâiloğulları'na Kitap'ta şu hükmü verdik." ifadesindeki "Kitap"tan kasıt, Tevrât, İsrâiloğulları'na indirilen kitap, Allah'ın katındaki kitap veya Levh-i Mahfûz'dur.¹⁴⁸ Âyetlerde alınan bir karardan, belirlenen ve kitaba yazılan, değiştirilmeyecek ve yürürlükten kaldırılmayacak bir hükümden söz edilmektedir.¹⁴⁹ Toplumun bozulmasının çöküşe sebep olacağı, Allah'ın başka kullarını harekete geçirerek onların eliyle bozulan toplumu cezalandıracağı bildirilmektedir.

Bu âyetlerde haber verilen çöküş, MÖ. 586 yılında Buhtunassır (II. Nebukadnezar) eliyle gerçekleşmiştir. Yahuda devleti işgal edilmiş, halkın büyük bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da kadın ve çocuklarıyla Babil'e sürgün edilmiştir. Mabel yıkılıp harabeye çevrilmiştir.¹⁵⁰ Tanah'ta Yahudilerin yaşadığı pek çok sürgün hikâyesinden bahsedilmesine rağmen, Yahudi tarihinde hiçbiri bu Babil sürgünü kadar sarsıcı olmamıştır.¹⁵¹

Tanah'ta, bu dönemde yaşanan bu ağır hezimetten sonra İsrâiloğulları'nın düzelmesi sonucunda zenginleşecekleri, nüfuslarının ve güçlerinin artacağı haber verilmektedir.¹⁵² Kur'an'da da bu durum şöyle ifade edilmektedir: "Sizi onlara galip getireceğiz; mallar ve oğullarla size yardım edecek ve sizin sayınızı artıracacağız." Ancak değişme yasası gereği toplumun tekrar bozulması hâlinde yaşanacaklar ise, "İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizdir..." "...Ama siz dönerseniz Biz de döneriz." ifadeleriyle açık bir şekilde etki-tepkiye dikkat çekilmiştir. Âyetlerde açıkça gelecek olan cezalandırma hatırlatılmakta, kulların eylemlerinin Allah'ın tutumunu belirlemesine sebep olacağı bildirilmektedir.

Yahudilerin Babil sürgünü, MÖ. 539 yılında Pers Kralı Koreş'in Babil'i fethedip Babillileri mağlup etmesine kadar sürmüştür. MÖ. 538 yılında Koreş, Yahudilere Kudüs'e tekrar dönmeleri için çağrıda bulunmuş ve Mabel'i kurmalarına izin vermiştir. İkinci Mabel'in inşa edilmesi MÖ. 516 yılında, Büyük Daryus yönetiminde tamamlanmıştır. İsrâiloğulları'na Tanah'ta söz verildiği gibi Kudüs, tekrar Yahudilerin dini merkezi olmuş; İsrâiloğulları'nın sayıları çoğalmış, nimetleri bollamıştır.¹⁵³ Ancak zamanın ilerlemesiyle küfre sapmalar, dinde tahrifat yapmalar revaç bulmuş, delilsiz bir şekilde şahsi görüşlerine göre kutsal metinleri yorumlamalar, Allah'a isyana yönelmeler, zulüm ve günah işlemler

¹⁴⁸ Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/355-356; Ebü'l-Fida İsmail b. Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1988), 5/47; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/249; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/29.

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/300.

¹⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-Arabî, 1987), 2/649; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/299; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-sahîh limen beddele dine'l-Mesih*, thk. Ali b. Hasan vd (Suûdiyye: Dârü'l-âsime, 1419/1999), 5/95; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 5/48; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/32; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/83-84; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 126-133; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 125-133; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 265; [Arslantaş, Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler](#), 32-33, 52-53, 74.

¹⁵¹ Serpil Akbıyık, "Babil Sürgününden Sonra Yahuda'da ve Babil Diasporası'nda Yaşananlar", *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/11 (Konya - 2011), 168; Kurt, *Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması*, 16.

¹⁵² Yer.28:1-17, Yşa.59-60.

¹⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/300; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/32; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/83-84; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 126-133.

tekrar yaygınlaşmıştır.¹⁵⁴ Bu durumun İsrâiloğulları'nı çöküşe sürüklediği bir hadiste şöyle ifade edilmektedir: "İsrâiloğulları'nın işleri yolunda gidiyordu. Sonra içlerinde melezler ve diğer uluslardan alınan esirlerin çocukları türedi. Bunlar re'yle hüküm verdiler, dolayısıyla hem saptılar, hem de saptırdılar."¹⁵⁵ Burada da sapmaları yine "dalâlet" kavramıyla aktarılmıştır.

Kur'ân'da bu dönemlerde toplumsal itaatsizliğin İsrâiloğulları'na imtihana (ibtîlâ) ve ağır bir cezaya dönüştüğü şöyle haber verilmektedir: "Onlara, deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarına tecavüz ediyorlardı. Cumartesileri balıklar sürüyle geliyor, başka günler gelmiyordu. Biz onları, yoldan çıkmaları sebebiyle böylece deniyorduk."¹⁵⁶ Bu imtihanda toplum, itaat konusunda ikiye bölündü. Bir kısmı dünya malına tamah edip balık avlamak için hilelere başvurdu; yöneticileri olan Nehemya başta olmak üzere azınlıkta kalan bir grup ise Cumartesi çalışma yasağını ihlal edenleri uyardı.¹⁵⁷ Bir âyette, Tevrât'a varis olan birtakım kötü nesillerin türediğinden şöyle bahsedilmektedir: "Biz nasıl olsa affedileceğiz." diyerek Kitap'ın hükümlerini değiştirme pahasına bu değersiz dünyanın mallarını alırlardı."¹⁵⁸ Allah, bu süreçteki sapmanın ve imtihanın sonucunu şöyle bildirmektedir:

"Biz fenalıktan menedenleri kurtardık ve zalimleri, Allah'a karşı gelmelerinden ötürü şiddetli azaba uğrattık... 'Aşağılık birer maymun olun!' dedik... Rabbin, kıyamet gününe kadar, onları, kötü azaba uğratacak kimseleri üzerlerine göndereceğini bildirmişti. Doğrusu Rabbin, cezayı çabuk verir... Biz onları yeryüzünde iyiler ve aşağılıklar olarak bölük bölük ayırdık; iyiliğe dönerler diye onları güzellikler ve kötülüklerle sımadık."¹⁵⁹

Âyetlerde, Cumartesi günü çalışma yasağını ihlal eden İsrâiloğulları'yla ilgili "haddi aşmak" anlamındaki "utuvv" kelimesi geçmektedir. Bazı âyetlerde bu azgınlıkları ve Allah ile yaptıkları antlaşmaya riayet etmemeleri sebebiyle lanete uğradıkları bildirilmektedir.¹⁶⁰ Allah'a isyan edip haddi aşmalarından ötürü önce maymuna dönüştürüldükleri, akabinde ise "azâb" kavramı kullanılarak düşman saldırısıyla mağlup olup ağır bir azaba maruz kaldıkları, parçalanıp yeryüzüne dağıldıkları belirtilmektedir. İsrâiloğulları'nın büyülenme ve haddi aşma suçuna uygun olarak alçaltılmakla cezalandırıldıkları görülmektedir.¹⁶¹ Burada imtihanı kaybedenlerin aklen ve fikren insan kalarak, sûret ve davranış olarak ise kovulup açlığa itilen ve zillete düşen köpek misali maymuna

154 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 20/300; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 10/214; Eyüp Yaka, *Kur'an'da Ehl-i Kitab'ın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 85-91.

155 İbn Mâce Ebû Abdillâh, *Sünen*, thk. M. Fuâd Abdulbâkî (Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), "Mukaddime", 8; Abdullâh b. Abdîrrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Memleketü'l-'Arabîyyetü's-Suûdiyye, Dârü'l-Muğni, 2000/1412), "Mukaddime", 17.

156 el-A'râf 7/163.

157 Ysa.58:1-10; Neh.13:15-19.

158 el-A'râf 7/169.

159 el-A'râf 7/165-168.

160 en-Nisâ 4/47; el-Mâide 5/13, 60, 78; er-Ra'd 13/25.

161 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 5/47.

dönüştürülmelerinden ve toplumdan uzaklaşmalarından söz edilmektedir.¹⁶² Ayrıca toplumun parçalanıp başka yerlere dağılmasından, kâh bolluk ve bereketle kâh sıkıntı ve darlıkla sınanmalarından bahsedilmektedir.¹⁶³ Nitekim MÖ. 333-332 yıllarında İskender bölgeyi işgal etmiş, İsrâiloğulları'nı hâkimiyetine almış ve ondan sonraki zamanlarda da yöneticiler onlara baskılar yapmış ve kısmi sürgünler uygulamıştır.¹⁶⁴

Kur'an, İsrâiloğulları'nın bu çöküşünün ve sürülmelerinin sebeplerini kâfir olmalarına, inkârlarına, peygamberleri yalanlamalarına,¹⁶⁵ Tevrât'ta yazılan hükümleri gizlemelerine,¹⁶⁶ Cumartesi günleriyle ilgili çalışma yasağını ihlal etmelerine,¹⁶⁷ sözlerinden dönmelerine, isyan etmelerine ve zulmedip haddi aşmalarına bağlamaktadır.¹⁶⁸ Bazı âyetlerde İsrâiloğulları'nın ve onların izinden giden sonraki nesillerin kıyamete kadar başka insanların baskılarına maruz kalarak sıkıntı ve eziyet çekecekleri haber verilmektedir.¹⁶⁹

6. Romalıların İşgali ve Mabel'in İkinci Defa Yıkılması

Yahudiler MÖ. 164 yılında Kudüs'ü ve Mabel'in denetimini tekrar ele geçirerek ülkeyi putperest unsurlardan temizlemişlerdir. Daha sonra ise kurdukları Haşmonaim Hanedanlığı, güçlenmeye başlamış, Yahudi devletinin sınırları Celile taraflarına doğru genişletmiş ve MÖ. 130'lu yıllar ile MÖ. 70'li yıllar arasında gücünün zirvesine erişmiştir. Ancak MÖ. 63 yılında Romalılar bölgeyi işgal ederek Haşmonaim Krallığı'nın bağımsızlığına son vermiştir.¹⁷⁰

İsrâiloğulları'nın devleti yıkılsa da bu dönemde büyük sorunlar yaşamamışlardır. İsrâ sûresindeki âyetlerde bahsedilen ikinci çöküş ise Hz. Zekeriya ile Hz. Yahyâ'nın öldürülmesinden ve Hz. İsa'nın inkâr edilmesinden ve onun lanetine uğramalarından sonra gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Bu yıllarda kendi içlerinde çeşitli gruplara ayrılarak birbirleriyle mücadele hâlinde olan Yahudilerin bir kısmı iyice azmış ve Roma'ya karşı ayaklanmış. Bunun üzerine Romalı komutan Titus, MS. 70 yılında Kudüs'ü ele geçirerek Süleyman Mabel'ini yıkmıştır. Büyük bir kıyımla İsrâiloğulları'na katliam yapmış ve sağ kalanlarını ise tamamen sürgün etmiştir.¹⁷² Mabel'in ikinci defa yıkılması, hayatta kalan İsrâiloğulları için ağır bir hezimet olmuş ve bütün umutlarını yıkmıştır. Sürgün edilenler yeryüzüne dağılmıştır. Nitekim bu lanetlenmeden ve ağır hezimetten sonra İsrâiloğulları 1948'de İsrail

¹⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/174-176; 13/203; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/147, 2/173; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/541, 15/393.

¹⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/201-209; Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/74-76.

¹⁶⁴ Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 135-139; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 267-268; Arslantaş, *Hız Muhammed Döneminde Yahudiler*, 54-57.

¹⁶⁵ ez-Zümer 39/25-26; el-Fussilet 41/16.

¹⁶⁶ el-Bakara 2/88, 159; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/64.

¹⁶⁷ en-Nisâ 4/47.

¹⁶⁸ el-Mâide 5/13, 78.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/85; el-A'râf 7/163-167; Hûd 11/66; Yûnus 10/98.

¹⁷⁰ Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 267-268.

¹⁷¹ el-Mâide 5/78.

¹⁷² İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-sahîh*, 5/95; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/157; 15/37; Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 152-154; Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi-Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*, Çev. Işık Ergüder (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 163-168; Katar, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi", 268-270.

Devleti kurulana kadar bağımsız bir devlete sahip olamamıştır. Yeryüzüne o dönemde dağılan halk, bir daha herhangi bir ülkede toplanamamıştır.

İşte İsrâ sûresi, Mekkeli müşriklere ve Arap yarımadasında yaşamakta olan Yahudilere, Kitâb-ı Mukaddes'te yazılı olan bu vaadi hatırlatmakta; İsrâiloğulları'nın geçmişte iyi olduklarında ilâhî destek aldıklarını; inkâra, isyana, cinayet işlemeye ve bozgunculuğa yöneldiklerinde hezimete uğradıklarını bildirmekte; benzer süreçlerin aynı sonuçları doğuracağını ikaz etmektedir.

7. Medineli Yahudilerin Hezimetleri

Medine'de yaşayan Yahudi Kaynukaoğulları, Nadiroğulları ve Kureyzaoğulları hicretten kısa bir süre sonra savunma belgesi olan Medine Vesikasını onaylayarak Hz. Peygamber'le anlaşma yapmışlardı.

7.1. Kaynukaoğulları'nın Sürgün Edilmesi

Bedir Savaşı'ndan sonra Kaynukaoğulları anlaşmayı ihlal etmiş, Müslümanları küçümseyen davranışlar sergilemiş, Yahudilerin liderlerinden olan Ka'b b. Eşref, Mekke'ye gidip kışkırtıcılık yapmıştı. Nitekim Ebû Süfyan iki yüz kişilik bir birlikle Medine'ye kadar gelmiş, Nadiroğulları Yahudileriyle görüşmeler yapmış, Ensar'dan iki kişiyi de şehit ederek geri dönmüştü. Sonraki zamanlarda ise Kaynukaoğulları, alışverişe giden bir kadına saldırıda bulunmuş, bir Müslümanı öldürmüştü. Özür dilemeleri beklenirken savaş tehdidinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Müslümanlar, kalelerini kuşatmış, onlara koruma sağlayan hurmalıklarını kesmişti. Daha fazla direnemeyeceklerini anlayınca teslim olmaya karar vermişlerdi. Hz. Peygamber de onları sürgünle cezalandırmıştı.¹⁷³

7.2. Nadiroğulları'nın Sürgün Edilmesi

Hicretin 4. yılında Hz. Peygamber (s.a.v.), ashaptan Amr b. Ümeyye'nin öldürdüğü iki anlaşmanın diyetini ödemeye karar vermişti. Medine Vesikası'na göre Medine'deki herkes bu diyetin ödenmesine katkıda bulunacaktı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir heyetle Yahudi Nadiroğulları mahallesine gitmiş, durumu onlara açıklamıştı. Onlar da önce olumlu karşılansın fakat sonra Hz. Peygamber'i (s.a.v.) böyle savunmasız görünce öldürme planları yapmışlardı. Birkaç kişiyi evin damına çıkartmaya ve oradan büyük bir taşı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üzerine bırakıp onu öldürmeye karar vermişlerdi. Suikast için tam adamlar evin damına çıkmışken Yüce Allah vahiyle durumu Hz. Peygamber'e haber vermişti. O (s.a.v.) da hemen ayağa kalkıp oradan uzaklaşmış, Medine'ye dönmüştü. Hz. Peygamber şehre vardığında durumu açıklayınca büyük bir şaşkınlık yaşanmış ve sahabe öfkeye kapılmıştı.¹⁷⁴

¹⁷³ Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ - İbrahim el-Enbârî - Abdülhâfiz eş-Şiblî (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bânî el-Halebî ve Evlâdihi, 1955), 2/47-50; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/78; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 573-581; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, trc. Nezire Erinç Yurter (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 123.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/189-191; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/67-68.

Sonraki gün Hz. Peygamber, Nadiroğulları'na karşı bir askeri birlik oluşturdu. Yahudi kabileye de kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerini öğrendiğini ve on gün içinde Medine'yi terk etmeleri gerektiğini, aksi takdirde kendilerinden yakalananların öldürüleceğini bildirdi. Nadiroğulları önce şehri terk etmek için hazırlıklara başladı. Fakat münafıkların lideri Abdullah b. Übey kendilerine yardım edeceği, ayrıca Yahudi Kurayzaoğulları ile Gatafânlılar'ın da destek vereceği haberini gönderince yerlerinden çıkmayacaklarını ve savaşa hazır olduklarını ilettiler.¹⁷⁵

Sayıca kalabalık olan ve sağlam kaleleri bulunan Nadiroğulları, kendilerini güçlü kabul ediyor; askerlerine, kalelerine ve ittifaklarına güveniyorlardı. Müslümanlar da onları güçlü sanıyordu.¹⁷⁶ Onların bu manevrası, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yeni planlar yapmaya yöneltti ve Nadiroğulları mahallesini kuşatmaya karar verdi. Askerler surların etrafını sardı. Karargâhını onların yardım alabilecekleri güzergâhın üzerine kurarak destek alma ihtimallerini ortadan kaldırdı. Nadiroğulları, kendilerine vaad edilen yardımlar gelmeyince iki hafta sonra teslim olmak zorunda kaldı. Hz. Peygamber onları da sürgünle cezalandırdı ve anlaşma şartlarına uygun bir şekilde şehri terk etmeyi kabul ettiler.¹⁷⁷ Kaleleri, evleri, bahçeleri ve savaş malzemeleri Müslümanlara ganimet kaldı.¹⁷⁸

Allah, bu kuşatma sürecinde Müslümanlara yardım ederek düşmanlarının kalbine korku attı. Güvenlik anlaşmasına aykırı hareket eden ve Allah'ın Peygamberinin canına kast etmeye teşebbüs eden kabile, güvenlik kaygısı yaşamaya ve can derdine düşmeye başladı. Çok güvendikleri korunaklı kaleleri, çok sayıdaki askerleri ve savaş hazırlıkları onları koruyamadı.¹⁷⁹ Dostları da onları yüzüstü bırakıverdi ve sadakatsizlikleri sadakatsizlikle karşılık buldu.

Bu ihanetlerini haber veren Haşr sûresi,¹⁸⁰ savaşmadan elde edilen bu başarının sırf Allah'ın izni ve yardımıyla meydana geldiğini, bunu Nadiroğulları'yla Müslümanların da beklemediğini, "i'tibâr" kavramını kullanarak bu olaydan herkesin ders alması gerektiğini, sürgünün en hafif ceza olduğunu, böyle bir ihanette bulunan toplumun dünyada da ahirette de daha ağır cezaları hak ettiğini vurgulamaktadır. Ancak "ketebe" fiiliyle "Allah onlara sürgün edilmeyi yazmamış olsaydı"¹⁸¹ ifadesi kullanılarak daha önce Allah katında, "iman edenlerin, pişman olanların ve istiğfarda bulunarak bağışlanma dileyenlerin helâk edilmeyeceği"¹⁸² hususu ilâhî yasa olarak hükme bağlandığı için öldürülme cezasından kurtuldukları haber verilmektedir.¹⁸³

¹⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/498.

¹⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 9/580.

¹⁷⁷ el-Haşr 59/2.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/47-50, 192; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/259-264; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 581-585; Hz. Peygamber'in Savaşları, 123-125.

¹⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 9/580; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/499.

¹⁸⁰ Buhârî, "Tefsir", 59; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/259-264; Mâturîdî, *Te'vilât*, 9/579.

¹⁸¹ el-Haşr 59/3.

¹⁸² el-Enfâl 8/33.

¹⁸³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/267; Mâturîdî, *Te'vilât*, 9/582; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/73.

Kuşatmadan sonra da Resulullah onlara, “Müslüman olun, emniyet ve selamette kalın.” diye teklifte bulunmuş fakat kabul etmemişlerdi.¹⁸⁴ Sebep sonuç ilişkisi açısından iradelerini inkârdan yana kullanmışlar ve böylece onları kötü sonuca götüren süreç tamamlanmıştı. Bu akıbetlerinin gerekçesini ifade eden âyet şöyle demektedir: “Bu, Allah’a ve Peygamberine karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah’a karşı gelirse bilsin ki Allah’ın cezalandırması şüphesiz çetindir.”¹⁸⁵

Âyetlerde güvendikleri kalelerinin onları koruyamadığını görünce güvenlik zafiyetine düştükleri, korkuya kapıldıkları ve teslim oldukları belirtilmektedir.¹⁸⁶ Toplumun dayandığı şeye olan güveni kaybolunca çöküş başlamaktadır.¹⁸⁷ Nitekim bel bağladıkları hurma ağaçları kesilmiş, can damarları koparılmıştır. Kimi de ciğeri dağlanarak kendi evini kendi eliyle yıkmıştır.¹⁸⁸

Haşr sûresinde, “Allah’a ve Resulü’ne itaat edenlerin” yasa gereği elde edecekleri nimetler ve yükseliş ilkeleri açıklanmaktadır. Bu başarının iman ve itaatten öte bir şeyle elde edilmediği, bunun Allah’ın açık bir ödülü olduğu ifade edilmekte;¹⁸⁹ inkâr ve isyanın, güveni boşa çıkarmanın, ahde sadakat göstermemenin cezaya maruz bırakacağı belirtilmektedir.

7.3. Kurayzaoğulları’nın Hezimet

Kur’ân’a göre güveni sarstıkları ve güvenliği tehlikeye soktukları için çöküşe maruz kalan bir toplum da Yahudi Kurayzaoğulları’dır. Hendek Savaşı’nda müşriklerin, baskısını ve saldırılarını arttırdığı, soğuşun şiddetlendiği bir zamanda Kurayzaoğulları Hz. Peygamber’le daha önce yaptıkları anlaşmayı bozup müşriklerle birlikte harekete geçmiş ve Müslümanlara ait bazı evlere saldırmıştı.¹⁹⁰ Savaştan sonra Müslümanlar kalelerini kuşatmıştı. İhanetlerinin sonucunda Kurayzaoğulları’nın erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları esir alınmış, malları ganimet olarak dağıtılmıştı.¹⁹¹ Bu sonucu âyetler şöyle aktarmaktadır: “Allah, Kitap ehlinde olup, kâfirleri destekleyenleri kalelerinden indirmiş, kalplerine korku salmıştı; onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz. Yerlerini, yurtlarını, mallarını ve henüz ayağınızı dahi basmadığınız yerleri Allah size miras olarak verdi...”¹⁹²

Kur’ân’da bu örnek hatırlatılarak Hz. Peygamberle yaptıkları anlaşmadan dönen, fitne çıkararak ve korku yayanların azaba uğrayacaklarının yasa olarak hükme bağlandığı ve bunun da değişmeyeceği bildirilmektedir.¹⁹³ Güveni boşa çıkararak ve güvenliği tehdit eden

¹⁸⁴ Buhârî, “Cizye”, 6.

¹⁸⁵ el-Haşr 59/4.

¹⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/70-71.

¹⁸⁷ el-Haşr 59/2.

¹⁸⁸ el-Haşr 59/2, 5.

¹⁸⁹ el-Haşr 59/6.

¹⁹⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/230-231; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/247-248.

¹⁹¹ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/220, 241.

¹⁹² el-Ahzâb 33/26-27.

¹⁹³ el-Ahzâb 33/60-62.

İsrâiloğulları'nın son kabilesi de böylece ilâhî yasa gereği cezalandırılmış veya öldürülmüş, mal ve mülklerine de Müslümanlar varis olmuştur.¹⁹⁴

Sonuç

Yapılan araştırmada Yûsuf'un (a.s.) sadık, güvenilir ve bilgili olmasının, buğdayı depolama tekniğine sahip olmasının zindandan çıkmasına, yükselmesine ve iktidara gelmesine; ailesiyle buluşmasına, onları Mısır'da şerefli bir itibara yükseltmesine ve Mısır halkını kıtlık felaketinden kurtarmasına vesile olduğu görülmüştür. Burada güvenin, bilginin ve yeni bir tekniğin toplumsal yükselmeye sebep olduğu anlaşılmıştır.

Allah'a güvenen Mûsâ'nın (a.s.) annesine Allah'ın da sahip çıktığı, korkusunu güvene çevirdiği, yavrusunu, korunaklı olan sarayın himayesinde yine kendi kucağına verdiği; Allah'ın kendisine güveneni güvene kavuşturduğu ve güvenliklerini sağladığı görülmüştür. Kazara cinayet işleyen Mûsâ'nın (a.s.) Allah'a yöneldiği ve yardım dilediği, Allah'ın da ona yardım ettiği, onu Şuayb'in (a.s.) evine yerleştirdiği, korkusunu giderdiği ve güvene kavuşturduğu anlaşılmıştır. Mûsâ'nın (a.s.), anlaşmaya sadakatinin sonucunda evlendiği tespit edilmiştir. Mısır'a dönerken de vahiy aldığı, Firavun'a gitmesi emredilirken hâlâ ondan korktuğu, Allah'ın Mûsâ'ya (a.s.) güven telkin ettiği, Firavun karşısında galip olacağı sözü verdiği ve bunu da yerine getirdiği görülmüştür.

İktidarını kaybetme kaygısına iyice kapılan Firavun'un güvenlik gerekçesiyle zulmettiği, masum İsrâiloğulları'nın kanını hunharca döktüğü ve soy kırma yeltendiği; sonuçta da işlediği bu zulümlere uygun bir şekilde destekçileriyle birlikte suda boğulduğu; can alanın canının alındığı, malları gasp edenin mallarının hak sahiplerine miras kılındığı tespit edilmiştir. Mucizelere rağmen Mûsâ'yı (a.s.) dinlemeyen, tanrılık davası güden kibirli ve azgın Firavun'un boğulurken zillet tattığı ve "iman ettim" sözünün dikkate alınmadığı anlaşılmıştır. Servetin ve sahip olunan ekonomik gücün toplumların azmasına ve sapmasına sebep olduğu görülmüştür. Mûsâ'nın (a.s.) Kızıldeniz kıyılarında iken gelmekte olan Firavun ve ordusundan Allah'a güveni sayesinde korkmadığı, tedirginlik yaşayan İsrâiloğulları'nı sakinleştirdiği, Allah'ın gönderdiği Cebrail'in öncülüğünde denizden güvenle geçtikleri tespit edilmiştir. Helak olan kâfir ve zalimlerin iktidarına, mülk ve servetlerine, iman eden ve Allah'a güvenen mazlumların ilâhî yardımla varis olduğu anlaşılmıştır. Âyetlerde Firavun ve milletinin yaptıklarının ve yükselttiklerinin yıkıldığının zikredildiği görülmüştür.

Mûsâ'nın (a.s.) etrafında birleşen İsrâiloğulları ile Tâlût ve Dâvûd (a.s.) örneklerinde görüldüğü gibi liderin etrafında kenetlenmenin ilâhî yardım almanın ve zafere ermenin şartı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dâvûd (a.s.) ve Süleyman (a.s.) örneklerinde olduğu gibi sürekli yeni bilgiler edinmenin, yeni şeyler üretmenin ve teknolojiler geliştirmenin ilâhî yardım almayı sağladığı, toplumu yükselttiği ve galibiyete ulaştırdığı anlaşılmıştır.

İsrâiloğulları'nın azgınlaşmaları, inkâra yönelmeleri, kan dökmeleri ve birbirlerini sürgün etmeleri sebepleriyle tarih boyunca birçok çöküş yaşadıkları tespit edilmiştir. Ancak diğerlerinden farklı olarak Mâbed'in yıkılması, İsrâiloğulları'nın katletmesi ve kalanların

¹⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/351.

sürgün edilmesiyle onları derinden etkileyen ve İsrâ sûresi 4-5. âyetlerde bahsedilen birinci çöküşün MÖ. 586 yılında Babil kralı Buhtunassır'ın, ikinci çöküşün ise MS. 70 yılında Romalı Titus'un eliyle gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu iki çöküşün yazılı olduğu kitabın ise Tanah olduğu; Kur'ân'ın ele aldığı vakıaların bir kısmının Tevrât'ta ve Tanah'ta da geçtiği, yükseliş ve çöküş gerekçelerinde de benzerlikler sergilediği görülmüştür.

Yûsuf (a.s.), Mûsâ'nın (a.s.) annesi, Tâlût kıssası ve Babil sürgünündeki İsrâiloğulları örneklerinde olduğu gibi Allah'a inanan, güvenen ve muhataplarına da güven veren kişi ve toplumların yükseleceğinin yasa hükmüne bağlandığı görülmüştür. Firavun, peygamberleri öldüren kâfir İsrâiloğulları ve Medineli Yahudiler örneklerinde olduğu gibi güveni sarsanların, peygamberin veya müminlerin canlarına ve mallarına kast ederek güvenliği yok edenlerin cezalandırılacağı ve hâkimiyetlerini kaybedeceklerinin bir sosyal yasa olduğu anlaşılmıştır. İman etmenin, istiğfârda bulunmanın, salih amel işlemenin ve şükretmenin toplumu yükselttiği; inkârın ise azgınlığın, tekebbürün ve zulmün kaynağı olduğu tespit edilmiştir. İstiğnâ ve istikbâr hâline bürünerek suç işleyenlerin, isyan edip hadlerini aşanların imtihana tabi tutulmasının ve akabinde de cezalandırılarak helâke veya azaba maruz kalmalarının yasa olarak hükme bağlandığı görülmüştür. Müminlerin, inkârcı zalimlere halife ve varis kılınmasının bir yasa olduğu ve bunun peygamberler aracılığıyla ümmetlerine tebliğ edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Savaşmaktan kaçan ve karşıtları dengeleme yasasına aykırı hareket eden milletlerin, İsrâiloğulları'nın Tîh Çölü'nde yollarının kaybetmesi gibi zillete ve meskenete mahkûm olacağı anlaşılmıştır.

Kur'ân'ın anlatımından yükseliş veya çöküşle ilgili “güven yasası”, “güvenlik yasası”, “istiğnâ ve istikbâr yasası”, “karşıtları dengeleme yasası”, “deveran yasası”, “devinim yasası”, “kenetlenme yasası”, “mühlet verme yasası” ve “ilâhî yardım yasası” gibi bazı sosyal yasaların olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. İsrâiloğulları'nın bu yasalara uygun davrandıklarında ilâhî yardım alarak yükseldikleri, aykırı hareket ettiklerinde ise destek alamadıkları, lanetlendikleri, azaba uğradıkları ve çöktükleri anlaşılmıştır. Bu yasaların mahiyetinin ortaya konulmasının da bir araştırma konusu olduğu değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Akbıyık, Serpil. "Babil Sürgününden Sonra Yahuda'da ve Babil Diasporası'nda Yaşananlar", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/11 (Konya - 2011): 157-192.
- Arslantaş, Nuh. *Hız Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Blech, Rabi Benjamin. *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*. Çev. Estreya Seval Vali. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiü'l-müsnedü's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Baskı, 1992.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. Thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Memlketü'l-'Arabiyyetü's-Suûdiyye, Dâru'l-Muğnî, 2000/1412.
- Frolov, İvan. *Felsefe Sözlüğü*. Çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Hamidullah, Muhammed. *Hız Peygamber'in Savaşları*. Trc. Nezire Erinç Yurter. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı, 2002.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Baskı, 1993.
- <https://www.kutsalkitap.org/online-Tevrât-oku>. 21.01.2022.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Ebî Hâtîm. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suûdi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 3. Baskı, 1419.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fî târîhi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âsarahüm min zevi's-şâ'ni'l-ekber*. Thk. Halil Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988.
- İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Enbârî ve Abdülhâfız eş-Şiblî. 2 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bânî el-Halebî ve Evlâdihi, 1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh. *Sünen*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. 2 Cilt. Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Cemaluddin. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadare, 3. Baskı, 1414.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Cevâbu's-sahîh limen beddele dîne'l-Mesîh*, Thk. Ali b. Hasan vd. 6 Cilt. Suûdiyye: Dâru'l-Âsime, 1419/1999.
- İsfahânî, Ragıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. 1. Baskı. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412.
- İnci, Salih. "Dinleri Kelimeler Üzerinden Okumak: İsrail (إِسْرَائِيل) Örneği", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (Aralık 2019): 273-287.
- Katar, Mehmet. "Kur'an Kısaları Bağlamında Yahudi (İsrail) Tarihi". *Kur'an'da Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 2019.
- Kayacan, Murat. "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgi Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları". *Milel ve Nihal-İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (Eylül -Aralık 2012): 74-99.
- Komiyon. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Kurt, Ali Osman. *Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, 1384/1964.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2009.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.

- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*. Çev. Muhammed Han Kayani vd. 8 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Thk. Abdullah Mahmud Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Mücâhid b Cebr. *Tefsîrû Mücâhid*. Thk. Muhammed Abdusselâm Ebü'n-Nîl. Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hedîse, 1410/1989.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Baskı, 1992.
- Okumuş, Ejder. *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Çöküş Teorileri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Öztürk, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'de Halife Kavramı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Platon (Eflatun). *Devlet*. Trc. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz. İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Baskı, 1992.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Baskı, 1420.
- Sand, Şlomo. *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi-Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*. Çev. Işık Ergüder. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk: Dârü ibn Kesîr, 1414.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1969.
- Yaka, Eyüp. *Kur'an'da Ehl-i Kitab'ın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-Arabî, 1987.